

DISKURSSIANALYYSI:

Tapa tutkia, tulkita ja olla kriittinen

ANU PYNNÖNEN

N:o 379/2013

WORKING PAPER

Jyväskylän yliopiston kauppakorkeakoulu

PI 35, 40014 Jyväskylän yliopisto

ISBN 978-951-39-5471-0

ISSN 1799-3040

TIIVISTELMÄ

Pynnönen, Anu

Diskurssianalyysi: tapa tutkia, tulkita ja olla kriittinen

Jyväskylä: University of Jyväskylä, 2013, 44 p.

Jyväskylän yliopiston kauppakorkeakoulun Working Paper N:o 379

ISSN 1799-3040

ISBN 978-951-39-5471-0

Artikkelin tavoitteena on avata diskurssianalyttisen tutkimuksen keskeisiä lähestymistapoja ja mahdollisuuksia erityisesti kriittistä johtamis- ja organisaatiotutkimusta tekeville. Artikkelissa kuvataan diskurssianalyysin keskeiset koulukunnat, käsitteet ja ulottuvuudet. Erityisesti paneudutaan diskurssiin vallankäyttönä. Tavoitteena on kuvata diskurssianalyysi jatkumona, joka avautuu kriittisyyteen tekstuaalisen ja tulkinnallisen analyysin kautta, kolmevaiheisena prosessina. Samalla kuvataan tutkijan omaa etenevää matkaa analyttisestä tutkimusotteesta kriittiseen ja emansipatoriseen otteeseen.

Avainsanat: Diskurssi, diskurssianalyysi, tekstuaalinen analyysi, tulkitseva diskurssianalyysi, kriittinen diskurssianalyysi, konteksti, valta, tutkijan positio

SISÄLTÖ

1	JOHDANTO	4
1.1	Yleistä	4
1.2	Diskurssin käsite	6
2	DISKURSSIANALYYSI	9
2.1	Diskurssianalyysin ulottuvuuksia	10
2.1.1	Selonteot	10
2.1.2	Konteksti.....	11
2.1.3	Genre	13
2.1.4	Intertekstuaalisuus ja interdiskursiivisuus.....	14
2.1.5	Interventio	15
2.2	Diskurssi vallankäyttönä	16
2.2.1	Representaatiot	17
2.2.2	Identiteetit	19
2.2.3	Diskurssijärjestys.....	19
2.2.4	Ideologiat.....	20
2.2.5	Legitimointi.....	21
2.2.6	Instituutiot.....	22
3	DISKURSSIANALYYSIN JAOTTELUA	23
3.1	Tieteenfilosofinen ja traditioperusteinen jaottelu	23
3.2	Analyysin tason mukainen jaottelu: teksti, tulkinta ja kriittisyys	25
3.2.1	Liike tekstin tasossa: tekstuaalinen analyysi.....	25
3.2.2	Liike tekstin sisään: tulkitseva analyysi.....	27
3.2.3	Liike tekstin taa ja alle: kriittinen diskurssianalyysi	28
3.3	Diskurssianalyysi kolmevaiheisena prosessina	31
3.3.1	Perusta	31
3.3.2	Kolmevaiheinen prosessi	32
4	DISKURSSIANALYYSIN HAASTEET	34
4.1	Diskurssin yksinkertaistaminen ja ylikuormittaminen.....	34
4.2	Diskurssianalyyttisen tutkimuksen luotettavuus ja vaikuttavuus.....	35
5	YHTEENVETO JA POHDINTA.....	37
	LÄHTEET	41

1 JOHDANTO

“The things that make up the social world, including our very identities, appear out of discourse. Without discourse, there is no social reality, and without understanding discourse, we cannot understand our reality, our experiences, or ourselves.” (Phillips & Hardy 2002, 2.)

Tämän artikkelin tavoitteena on avata diskurssianalyysia käsitteenä, menetelmänä ja jatkumona, jonka avulla diskursiivista aineistoa voidaan analysoida monipuolisesti, systemaattisesti ja rikkaasti tutkimuksen tavoitteiden ja tutkimuskysymysten niin edellyttäessä. Diskurssianalyyttistä kenttää pyritään hahmottamaan kokonaisuutena ja samalla kuvaamaan, miten sen osat, traditiot ja kysymyksenasettelut poikkeavat toisistaan ja toisaalta myös tukevat toisiaan. Tavoitteena on myös havainnollistaa sitä, miten eri diskurssianalyyttiset lähestymistavat ovat filosofisia ja ideologisia kannanottoja siihen, mikä käyttämämme kielen ja kokemamme todellisuuden välinen suhde on ja voi olla. Diskurssianalyysia tarkastellaan ensisijaisesti organisaatio- ja johtamistutkimuksen välineenä ja kriittisen ajattelun näkökulmasta.

Tämä artikkeli rakentuu siten, että kuvaan ensin diskurssia käsitteenä ja diskurssintutkimusta yleisesti. Artikkelini toisessa osassa esittelen eri lähteiden perusteella diskurssianalyysia ja sen ulottuvuuksia. Kolmas osa koostuu diskurssianalyysin eri perinteiden ja koulukuntien esittelystä, johon lisään kolmevaiheisen analyysimallin yhtenä yhdistävänä ajattelutapana. Luvussa neljä pohdin hieman diskurssianalyysin haasteita. Artikkelini päättyy yhteenvetoon ja pohdintaan.

1.1 Yleistä

Diskurssien tutkimus on kiinnostunut siitä, miten ihmiset vuorovaikutteisina sosiaalisina olentoina tuottavat itsensä, olemisensa ja maailmansa. Tekstit ja

puhe luovat sosiaalista maailmaa jatkuvasti ja koko ajan, eivät vain heijasta jotain olemassa olevaa. Erilaisten tilanteiden analyysi pureutuu asioihin, joita pidämme itsestään selvinä ja avaa meille sitä, miksi toimimme niin kuin toimimme. (Remes 2006, 288–289; Wood & Kroger 2000, 4.)

Diskurssintutkijaa kiinnostaa tutkia kielenkäyttöä sellaisena kuin se arjessa esiintyy: todellisten ihmisten todellinen kielenkäyttö todellisessa yhteiskunnassa. Samalla hän kuitenkin tarkastelee kielen käyttökontekstia, siihen kytkeytyviä laajempia tekijöitä ja jännitteitä (historiaa, yhteiskuntaa) sekä havainnoi myös niitä vaikutuksia ja seurauksia, joita kielenkäytöllä on. Kieli, toiminta ja tilanne sekä näiden välinen vuorovaikutus on diskurssintutkimuksen keskeistä aluetta. Diskurssintutkimuksessa yhdistyy ja yhdistetään yhtä aikaa kielenkäytön mikrotaso sekä tilanteen ja laajemmin yhteiskunnan makrotaso: kielenkäyttö ja sen ilmiasu nähdään osana laajempaa aika- ja tilannejatkumoa ja suhteutetaan siihen. Diskurssintutkimus on tiivistetysti tutkimusta ja teoretisointia kielen(käytön) sekä todellisuuden, maailman ja tilanteisen toiminnan välisestä suhteesta. Kielenkäytön tilanne on keskeinen mutta myös se, että kielenkäytöllä on reunaehtoja, normeja ja seurauksia: kielenkäyttö on aina osa yhteiskunnallista toimintaa. (Pietikäinen & Mäntynen 2009, 14 – 20; Potter 2004, 205–206.)

Diskurssintutkimus nojautuu erilaisista kielikäsitteistä nimenomaan funktionaaliseen kielikäsitteeseen, joka korostaa kielen tilanteisuutta sekä sitä, mitä kielellä tehdään. Tämä tarkoittaa sitä, että diskurssintutkijan näkökulmasta kielelliset merkitykset ovat tilannesidonnaisia ja syntyvät sosiaalisessa vuorovaikutuksessa. Kieli järjestelmänä tarjoaa erilaisia valinnan mahdollisuuksia eli kielellisiä resursseja, joiden avulla merkityksiä voidaan eri tilanteissa luoda. Kielenkäytön ajatellaan olevan funktionaalista ainakin kolmella tavalla: ensiksi kieltä käytetään viestinnän välineenä (tekstuaalinen merkitys), toiseksi se mahdollistaa maailman kuvaamisen eli representoimisen (ideationaalinen merkitys) ja kolmanneksi sen avulla luodaan sosiaalisia suhteita ja identiteettejä (interpersonaalinen merkitys). Myös diskurssilla voi ajatella olevan samanlaisia funktioita kuin kielellä: kuvata, miten asiat ovat (representaatio), ja kertoa, keitä olemme (identiteetit), sekä järjestää (organisoida) kielellisiä ja muita resursseja (esim. genret). (Pietikäinen & Mäntynen 2009, 14–15, 52, 68–69; Fairclough 1995, 29–30.)

Kieli on samanaikaisesti lingvistinen, diskursiivinen ja sosiaalinen järjestelmä. Kielen avulla luodaan sosiaalista todellisuutta mutta myös sosiaalinen todellisuus luo kielenkäyttöä ja vaikuttaa siihen, miten kieltä käytetään. Funktionaalisen lähtökohdan mukaisesti kielenkäyttö on tavoitteellista toimintaa, joka syntyy monimuotoisen kontekstin, kielenkäyttäjien resurssien ja tavoitteiden yhdistelmänä. Diskurssintutkija etsii kielenkäytön ja sosiaalisen toiminnan säännönmukaisuuden ja vaihtelun välistä suhdetta: hän tarkastelee sekä kielenkäytön ja sosiaalisen toiminnan samankaltaisuutta ja järjestyneisyyttä että tämän toiminnan muuttumista, uudistumista ja innovaatioita. Kieltä tutkimalla tutkitaan myös sitä ympäröivää yhteiskuntaa ja kulttuuria sekä aikaa ja paikkaa. Tämä on keskeinen

diskurssintutkimuksen perusajatus: tietää kielen kautta enemmän yhteiskunnasta ja kulttuurista. (Pietikäinen & Mäntynen 2009, 13–14, 18, 22, 37.)

Kieltä käyttäessään toimijat siis tekevät eli saavat aikaan asioita: kielenkäyttö on seurauksellista. Kielenkäytön tarkastelun avulla on mahdollista tulkita esimerkiksi 1) niitä kulttuurisia resursseja, joita toimijat kulloinkin käyttävät, 2) niitä tapoja, joilla toimijat rakentavat instituutioita ja rooliasemia, sekä 3) sitä retoriikkaa, jolla toimijat oikeuttavat käsityksiään ja ratkaisujaan. (Juhila & Suoninen 1999, 238.)

Diskurssintutkijan oletus on, että kielellä, sen sanoilla ja ilmauksilla on erilaisia merkityksiä ja että kieltä voi käyttää eri tavoin (varioida) eri tilanteissa. Kielenkäyttäjät ovat sosiaalisia toimijoita, joilla on erilaisia mahdollisuuksia ja resursseja toimia, neuvotella, käyttää kielivaltaa, vastustaa ja uudistaa asioita. Diskurssintutkimuksessa siis tarkastellaan, miten kieli toimii eri tilanteissa, mitä kieli tekee käyttäjilleen ja käyttäjä kielelleen. Merkitykset syntyvät neuvottelemalla kussakin käyttötilanteessa uudelleen, ja maailmaa merkityksellistetään eri tilanteissa ja eri aikoina eri tavoin. Juuri tämä merkitysten neuvottelemisen sekä siihen liittyvät jännitteet ja käytänteet, säännöt, ehdot ja seuraukset ovat diskurssintutkijaa kiinnostavia tekijöitä. Diskurssintutkija ei ole kiinnostunut niinkään siitä, mikä on ”oikein” tai ”totta” vaan siitä, mitkä merkitykset ovat vallalla, marginaalissa tai puuttuvia ja miksi. (Pietikäinen & Mäntynen 2009, 11–14; Wood & Kroger 2000, 10.)

1.2 Diskurssin käsite

Diskurssin käsite viittaa sekä lausetta suurempiin kokonaisuuksiin (kielenkäytön järjestymiseen tietyllä tavalla) että varsinaiseen kielenkäyttöön tilanteessa (tilanteisuus eli suhde sosiaaliseen toimintaan ja vaihtelu) (Pietikäinen & Mäntynen 2009, 24–25). Diskurssi voidaan määritellä toisiinsa liittyvinä teksteinä, sekä niiden tuottamisena, levittämisenä ja vastaanottamisena. Diskurssin käsite – tekstin ja kontekstin käsitteiden lisäksi – sisältää sosiaalisen konstruktion: sosiaalista todellisuutta eivät tuota yksittäiset tekstit vaan jäsenytyneet tekstikokonaisuudet, jotka voivat sisältää hyvin erilaisia tekstejä. Tekstit kuuluvat diskursseihin, edustavat niitä. Teksteistä tulee merkityksellisiä toisten tekstien kautta ja suhteessa niihin (intertekstuaalisesti) sekä suhteessa siihen sosiaalisesti rakentuneeseen maailmaan, jossa ne tuotetaan. (Phillips & Hardy 2002, 3, 82, 86.)

Diskurssit ovat jaettuina ja sosiaalisia. Ne syntyvät vuorovaikutuksesta sosiaalisten ryhmien välillä ja niihin vaikuttavat ne monimutkaiset yhteiskunnalliset rakenteet, joissa diskurssin juuret ovat, sen historiallinen ja sosiaalinen konteksti. Diskurssin käsitteen määrittelyssä voidaan tehdä myös ero sen välillä, käsitetäänkö diskurssin tutkimus sosiaalisen tekstin tutkimukseksi (puhe ja kirjoitettu teksti sosiaalisessa toimintakontekstissaan, diskurssi sosiaalisena vuorovaikutuksena) vai diskursiivisesti konstruoidun ja

säilytettävän sosiaalisen todellisuuden tutkimukseksi (sosiaalisen todellisuuden muotoutuminen kielen kautta, diskurssi todellisuuden sosiaalisena konstruktiona). Ensimmäinen näkökulma korostaa organisaatioiden jokapäiväisen vuorovaikutuksen ”puhuttua” ja ”tekstuaalista” luonnetta, jälkimmäinen puolestaan sosiaalisen todellisuuden muotoutumista historiallisesti sijoittuvien, diskursiivisten tekojen kautta. Toisin sanoen ensimmäinen näkökulma lähestyy diskursseja paikallisesti ja paikallisina, analyttisesti erillään muista sosiaalisen todellisuuden tasoista (kuten merkityksen ja toiminnan taso) ja sisällöllisesti yksittäisinä (kontekstuaalisessa tyhjiössä) kun taas jälkimmäisestä näkökulmasta diskurssit ovat yleisiä ja vallitsevia järjestelmiä ajatusten ja ideoiden muotoiluun ja artikulointiin (Diskurssit). Tällöin muut sosiaalisen todellisuuden tasot ovat enemmän tai vähemmän diskurssissa luotujen valta-tietosuhteiden muotoilemia tai määrittämiä. (Alvesson & Kärreman 2000, 1126–1127; Phillips & Hardy 2002, 9; Fairclough 1995, 31.)

Ranskalainen filosofi Michel Foucault (1926–1984) on ollut vaikutusvaltainen diskurssintutkimuksen teoreetikko. Erityisen merkittäviä ovat olleet hänen esittämänsä ajatukset diskursseista, vallasta ja subjektista. Foucault'n ajattelussa on keskeistä se, miten kielen variaatio on järjestynyt ja vaikuttaa sosiaaliseen todellisuuteen. ”Diskursseilla” hän viittasi niillä kiteytyneisiin, kulttuurisesti jaettuihin merkityksellistämisen (puhe- ja ajattelu)tapoihin, jotka muokkaavat puhunnan kohdetta. Termillä ”diskurssit” voidaan siis foucaultilaisittain tarkoittaa kielenkäytössä ilmenevää, kunkin aikakauden ja tilanteen kiteytyneitä ymmärrystä todellisuudesta. (Pietikäinen & Mäntynen 2009, 25–26; Jokinen & Juhila 1999, 71.)

Kriittisen diskurssintutkimuksen perinteen mukaisesti diskurssin käsitteellä on kaksi eri merkitystä. Diskurssilla (discourse) yksiköllisenä ja yleisenä käsitteenä tarkoitetaan kaikkea kielellistä ja semioottista toimintaa, jolla nähdään olevan erilaisia vuorovaikutuksellisia ja sosiaalisia ehtoja ja seurauksia. Tällöin diskurssilla tarkoitetaan kielenkäyttöä sosiaalisena toimintana, jossa kieli on toiminnan resurssi. Sen sijaan käsitteellä diskurssit (a discourse, discourses) tarkoitetaan kieliyhteisön jäsenten tunnistamaa, historiallisesti syntyneitä ja kiteytyneitä merkityksellistämisen tapaa, jonka kieliyhteisön jäsenet tunnistavat. Diskurssit ovat tapoja merkityksellistää ja kuvata asioita, ilmiöitä ja tapahtumia tietystä näkökulmasta ja tietyllä tapaa. (Pietikäinen & Mäntynen 2009, 26–27.)

Diskurssi terminä ei siis ole yksiselitteinen käsite. Käsitettä käytetään hyvin erilaisissa merkityksissä: sosiaalisuuden elementtinä tai hetkenä, substantiivina jolla viitataan tiettyihin diskursseihin (esimerkiksi poliittinen diskurssi, feministinen diskurssi, johtamisdiskurssi) ja konkreettisimmillaan viittamaan tiettyihin puhutun interaktion tilanteisiin. Diskurssin käsitettä ei voi määritellä tyhjentävästi tai vain yhdellä lailla. Se, mitä tutkija voi ja mitä hänen tulee tehdä, on tietoisesti valita ja perustella oma merkityksellistämisen tapansa eli valita, mitä hän diskurssilla milloinkin tarkoittaa ja paikantaa oma valintansa alan tutkimuskenttään. Diskurssin merkitys ei siten välttämättä ole

tutkijallekaan pysyvä. (Faiclough, Graham, Lemke & Wodak 2004, 4-5; Pietikäinen & Mäntynen 2009, 26.)

Johtamis- ja organisaatiotutkimuksessa diskurssit voidaan ymmärtää vakiintuneiksi puhekäytännöiksi, joiden avulla osaltaan rakennetaan ja tuotetaan sitä ilmiötä, jota diskurssi kuvaa. Diskurssi on tekstuaalinen kokonaisuus ja osa sosiokulttuurisia käytäntöjä, rakentaen osaltaan sosiaalista todellisuutta. Diskursiivisissa lähestymistavoissa tavoitteena on diskurssin tunnistamisen jälkeen analysoida, miten ja millaisena sosiaalinen todellisuus aktualisoituu. Huomio kohdistuu siis siihen, miten jokin asia sanotaan ja millaiseksi se silloin jonkin asian tai ilmiön tuottaa. Kieli tuottaa toimintaa, joten esimerkiksi hyvää johtamista koskevat merkityksenannot (eli johonkin johtamisen ilmiöön liittyen tuotettavat ja ylläpidettävät merkitykset) eivät ole merkityksettömiä. (Siltaoja & Vehkaperä 2011, 209-211.)

2 DISKURSSIANALYYSI

Diskurssianalyttisessä tutkimuksessa tutkitaan niitä kielellisiä prosesseja ja tuotoksia, joissa ja joiden kautta yhteinen sosiaalinen todellisuus rakentuu. Diskurssianalyysin ja retoriikan teoreettis-metodologisenä viitekehyksenä voidaan pitää sosiaalista konstruktionismia. Sosiaalinen todellisuus tuotetaan ja tehdään näkyväksi diskurssien kautta. Kielenkäyttöä tarkastellaan tekemisenä, joka sekä muotoutuu sosiaalisissa prosesseissa että rakentaa sosiaalista todellisuutta: kielenkäyttö rakentaa tieto- ja uskomusjärjestelmiä, sosiaalisia identiteettejä ja sosiaalisia suhteita. Puheen ja kirjoituksen kohteet merkityksellistetään eli konstruoidaan. Merkitykset rakentuvat, säilyvät ja muuntuvat tai muuttuvat vain ihmisten keskinäisessä toiminnassa eli puheissa, kirjoituksissa ja muussa symbolisessa toiminnassa. Merkitykset muodostuvat suhteessa ja erotuksena toisiinsa. Diskurssianalyttikkojen tavoitteena ja tehtävänä on tutkia, miten toimijat tekevät asioita ymmärrettäväksi kielenkäytöllään sekä tarkastella diskurssin ja todellisuuden välistä suhdetta. Kieltä tai kielen käyttöä ei oleteta todellisuuden kuvaksi (ei-heijastavuuden käsite). (Jokinen 1999a, 38–41; Jokinen & Juhila 1999, 54; Suoninen 1999, 17–20; Phillips & Hardy 2002, 2–6; Fairclough 1993, 134.)

Diskurssianalyysi olettaa, että on mahdotonta irrottaa diskurssi laajemmasta kontekstistaan. Se hyödyntää erilaisia tekniikkoja analysoidakseen tekstejä ja löytääkseen ”johtolankoja” diskursseista, joihin nämä tekstit kuuluvat, liittyvät ja joita ne edustavat. Diskurssianalyysi on perusluonteeltaan tulkitsevaa ja diskurssianalyysin tekniikoilla pyritään pyrkivät eksplisiittisesti paljastamaan monimerkityksisyyttä ja eri representaatioita. Diskurssianalyysiin kuuluu tekstien systemaattinen tutkiminen, johon sisältyy niin niiden tuottamisen, jakamisen kuin käyttämisenkin analysointi. (Phillips & Hardy 2002, 6, 85; Phillips, Lawrence & Hardy 2004, 636; Fairlough 1995, 78–82.)

Diskurssin ja kontekstin suhde on analyysissa olennainen. Samoin keskeistä on sen pohdinta, mikä on merkitysten ja diskurssin suhde. Diskurssin voidaan nähdä joko deterministisesti määrittelevän merkityksiä niin, että diskurssi ohjaa rakenteita ja toimintaa (mikrotasolla) ja muokkaa sitä, miten

asioista (normalisoidenkin) puhutaan ja mitä merkityksiä niillä on (makrotason dominoiva diskurssi). Toisaalta diskurssin ja merkityksen suhde voidaan nähdä autonomiseksi, jolloin merkityksen nähdään syntyvän vuorovaikutustilanteessa itsessään (mikrotasolla) tai puheen käsitetään (makrotasolla) ilmentävän sen kohteena olevasta asiasta puhumisen standardoituja (kulttuurisia, professionaalaisia tai organisationaalaisia) muotoja. (Alvesson & Kärreman 2000b, 1129–1138, Alvesson & Kärreman 2011, 1126–1127.)

Diskurssianalyysi muuttaa ja haastaa itsestäänselvyyksinä pidetyt käsitykset siitä, mikä on tietoa ja todellisuutta. Diskursiivisesta näkökulmasta kaikki sosiaalisen todellisuuden versot ovat sosiaalisia rakennelmia (konstruktioita), jotka syntyvät ja säilyvät diskursiivisen tuottamisen jatkuvan prosessin kautta. Siten ei ole olemassa ”oikeita” todellisuuskäsityksiä, joiden avulla voisi kritisoida toisia vähemmän oikeiksi. Kaikki todellisuuden versiot ovat inhimillisen kanssakäymisen tuotetta ja samalla siitä riippuvaisia: vallitseviksi tietyt versiot tulevat toisia voimakkaampien prosessien kautta. (Phillips & Hardy 2002, 84.)

Kuvaan seuraavassa diskurssianalyysin elementtejä sekä sitä, miten diskurssi toimii vallankäyttönä ja mitä näkökulmia tässä vallankäytössä analyysin näkökulmasta on.

2.1 Diskurssianalyysin ulottuvuuksia

2.1.1 Selonteot

Diskurssianalyysissä tarkastelun kohteena ovat kuvaukset (selonteot, accounts), joita ihmiset tuottavat ja joiden kautta he tekevät toisilleen ymmärrettäväksi omaa itseään ja maailmaa. Selontekojen kautta ihmiset kuvaavat käsitystään sosiaalisesta todellisuudesta, ideoista, uskomuksista arvoista ja muista subjektiivisista näkemyksistä. Selonteot ylläpitävät kulttuuria ja tukevat sen jatkuvuutta kolmella tavalla: 1) pitämällä yllä niitä konventionaalaisia rakenteita, joiden noudattamista tai joista poikkeamista ne perustelevat, 2) pitämällä yllä diskursseja, joihin viittaavat tai vetoavat vakuuttaakseen yleisönsä, ja 3) tuottamalla erilaisia symbolisia ja aineellisia seurauksia. Selontekojen kautta ihmiset osaltaan tuottavat laajempia symbolis-aineellisia rakenteita. Selonteoilla voidaan myös oikeuttaa tai vastustaa yhteiskunnallista vallankäyttöä. (Suoninen 1999, 20–24; Alvesson & Kärreman 2000b, 1146.)

Selonteot syntyvät usein vuorovaikutuksessa. Vuorovaikutuksen osapuolet vaikuttavat siihen, millaisiksi selonteot muotoutuvat: niiden sisältöä muokkaavat siten odotukset ja oletukset. Ne voivat jopa ohjata tai jopa painostaa toimijaa johonkin tiettyyn suuntaan. Toimijoiden väliset tilanteisesti rakennettavat ja rakentuvat valtasuhteet vaikuttavat selontekoihin. (Suoninen 1999, 27–30.)

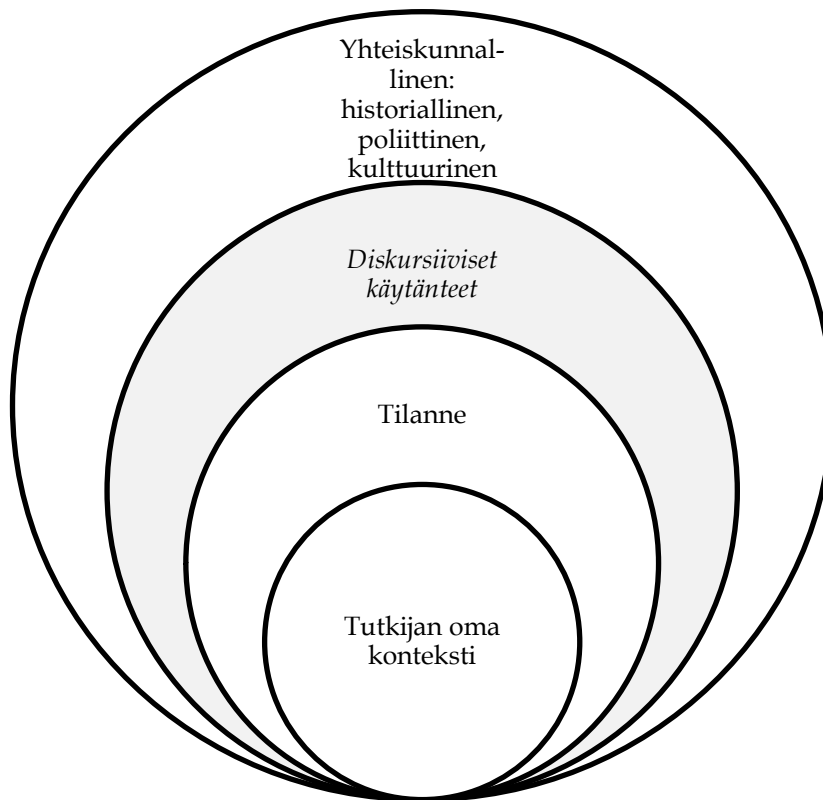
Symboliset rakenteet ja valtaan liittyvät hierarkiat tulevat esille kaikkialla, missä ihmiset tuottavat (eksplisiittisiä tai implisiittisiä) selontekoja. Toimijoita voidaan tulkita myös institutionaalisten roolien kantajiksi ja kantajina, jolloin kielenkäytön seurauksia voidaan tarkastella myös yhteiskunnallisen makrotason kannalta. Selonteissa voidaan viitata realiteetteihin, esimerkiksi muodollisiin statuksiin tai muutoin ikään kuin kivettyneisiin merkityksiin. Mitä enemmän realiteetiksi ja siten yleisesti hyväksytyksi joku käytäntö on muuttunut, sitä vakuuttavampia selityksiä siihen viitaten on mahdollista tehdä ja vastaavasti sitä vaikeampaa sitä on vastustaa. Realiteetiksi muuttuminen voi tapahtua esimerkiksi lehtikirjoitukseen tai muuhun kirjalliseen muotoon siirtämisen kautta. (Suoninen 1999, 30–33.)

2.1.2 Konteksti

Diskurssintutkimuksen keskeinen käsite on konteksti. Konteksti tarjoaa mahdollisuuden analysoida ja tulkita kielenkäyttöä. Merkitysten tutkiminen edellyttää, että kielenkäytön kontekstikin tutkitaan ja rajataan: on ratkaistava, mitä kontekstilla tarkoitetaan ja miten sen voi määritellä. Konteksti on diskurssintutkimuksessa monikerroksinen ja laaja-alainen käsite. Laaja-alaiseksi konteksti muodostuu siksi, että sillä tarkoitetaan kaikkia niitä eri tekijöitä, jotka vaikuttavat merkityksen muodostumiseen sekä mahdollistavat ja rajaavat merkityksen käyttämistä ja tulkitsemista. Kontekstin monikerroksisuus puolestaan tarkoittaa sitä, että samanaikaisesti läsnä voi olla hyvin erilaisia ja erikokoisia konteksteja. Kontekstin rajausta muuttamalla voi analyysin eri kohdassa tehdä erilaisia tulkintoja kielenkäytöstä. Kielenkäyttöön heijastuu ja sisältyy aina myös käyttökontekstissa esiintyviä ja yhteiskunnan näkemyksiä ilmiöstä, ei vain kielenkäyttäjän omia henkilökohtaisia valintoja. Samalla yksittäinen kielenkäyttävä ja kielenkäyttö(tilanne) vaikuttavat siihen kuvaan, joka ilmiöstä muodostuu. Kielenkäytön mikrotaso ja yhteiskunnan sekä historian makrotaso limittyvät näin toisiinsa. (Pietikäinen & Mäntynen 2009, 18, 29–30.)

Alvesson ja Kärreman (2000b, 1133–1134) jakavat kontekstin viiteen eri luokkaan sen mukaan, miten läheltä tai vastaavasti kaukaa kontekstia tarkastellaan. Lähietäisyydeltä tapahtuva mikrodiskursiivinen lähestymistapa tarkastelee kielenkäyttöä yksityiskohtaisesti tietyssä mikrokontekstissa kun taas megadiskursiivisessa lähestymistavassa diskurssia tarkastellaan makrotason kontekstissa universaalina, standardoituna tapana kuvata tai konstruoida tietyn tyyppisiä ilmiöitä.

Kuvaan konteksteja ja niiden tasoja kuviossa 1. Tasot ovat tutkijan oma konteksti, tilannekonteksti sekä yhteiskunnallinen (historiallinen, poliittinen, kulttuurinen) konteksti. Lisäksi eräänlaisena välitasona toimivat diskursiiviset käytänteet / diskurssikäytännöt.

KUVIO 1 Kontekstin tasot

Tilannekontekstilla (eli paikallisella kontekstilla) viitataan yleensä siihen välittömään ja tiettyyn sosiaaliseen tilanteeseen, jonka osana kielenkäyttö on. Tilannekontekstin keskeisiä ulottuvuuksia ovat välitön sosiaalinen ja kielellinen toiminta sekä toimijoiden roolit ja fyysinen ympäristö. Tilannekonteksti ymmärretään usein kielenkäytön mikrotasoksi. Sen määrittely auttaa tutkijaa kuvaamaan tutkittavaa tilannetta ja sen diskursiivista toimintaa: mitä siinä on mahdollista tai mahdotonta tehdä, millaisia toimijuuksia tilanteessa on tai syntyy, ja miten kieli ja muut resurssit kyseisessä tilanteessa toimivat. (Pietikäinen & Mäntynen 2009, 31–32.)

Edettäessä tilannekehältä ulommas eli edettäessä kohti yhteiskunnallista makrotasoa voi olla konteksteja, jotka ovat tilannekontekstin ja laajan yhteiskunnallisen (pysyvemmän sosiokulttuurisen) kontekstin välissä tai niiden risteymiä. Diskurssitutkimuksessa tätä välitason kontekstia on usein kuvattu diskursiivisten käytänteiden avulla. Niiden ajatellaan olevan kiteytyneitä diskursiivisen toiminnan tapoja, jotka kehittyvät kulttuurisen ympäristön muokkaamina ja puolestaan muokkaavat kielellistä toimintaa. Niiden avulla kielellisestä toiminnasta tulee helpommin tunnistettavaa ja tulkittavaa. Diskursiiviset käytänteet myös liittävät kielellisen toiminnan laajempiin kulttuurisiin ja sosiaalisiin toimintatapoihin. Esimerkiksi genre voidaan ajatella eräänlaiseksi nivelkohdaksi (lajikontekstiksi), joka yhdistää yksittäisen tilanteen laajempaan kontekstiin. (Pietikäinen & Mäntynen 2009, 35.)

”Diskurssikäytäntö” puolestaan on käsite, jolla kriittisessä diskurssianalyysissä tarkoitetaan tekstin tuotannon ja kulutuksen prosesseja.

Diskurssikäytäntö toimii ikään kuin välittäjänä tekstuaalisen tason ja sosiaalisen/kulttuurisen välillä. Sosiokulttuuriset käytännöt muuttavat diskurssikäytäntöä eli tekstien tuottamisen ja kuluttamisen tapoja, joka näkyy tekstin ominaisuuksissa. Diskurssikäytäntö voi siten olla mediagenre, jolla tiedotusvälineet tuottavat tekstejä, jolla yleisöt (lukijat, kuulijat, katsojat) ottavat tekstit vastaan sekä tiedotusvälineiden tekstien yhteiskunnallista jakamista. Diskurssikäytännön osat voivat muodostua useista sosiokulttuurisen käytännön tasoista. Ne voidaan jaotella tilannekohtaisiin, institutionaalisiin ja yhteiskunnallisiin eli erityisiin sosiaalisiin tilanteisiin, institutionaalisiin viitekehyksiin ja laajempaan yhteiskunnalliseen yhteyteen. Diskurssianalyysi on yritys jäljittää tekstien, diskurssikäytäntöjen ja sosiokulttuuristen käytäntöjen välisiä systemaattisia yhteyksiä. (Fairclough 1995, 28–29, 78–79; Phillips et al. 2004, 636.)

Kontekstikehästön uloimpana kehänä on yhteiskunnallinen konteksti. Diskurssintutkimukselle on tyypillistä ymmärtää konteksti sosiokulttuurisena tai yhteiskunnallisena kontekstina, joka pitää sisällään kielenkäyttöä ympäröivän yhteiskunnallisen (kulttuurisen, sosiaalisen ja historiallisen) tilanteen ja käytänteet eli yhteiskunnallisen toimintaympäristön. (Pietikäinen & Mäntynen 2009, 35–36.) Globaali maailma ja sen konteksti voisivat lisätä konteksteihin vielä yhden tason, mikäli niin halutaan.

Diskurssianalyysisessä tutkimuksessa kontekstia voi kuvata ja rajata monella tapaa. Konteksti on väistämättä aina tutkijan rajaama ja on tärkeää huomioida myös tämän rajauksen tekijän itsensä konteksti. Tutkijan rajaukset eli hänen valitsemansa aineisto, teoriat ja metodit ohjaavat näkemään ja käsitteellistämään tutkittavan ilmiön tietyllä tapaa, minkä lisäksi tutkijan oma suhde aineistoon ja tutkittavaan ilmiöön vaikuttavat hänen mahdollisuuksiinsa ja rajoituksiinsa toimia. (Pietikäinen & Mäntynen 2009, 31–37.) Tutkijan konteksti on sijoitettu tästä syystä kehästön keskelle: kuvaamaan sitä, että lähtökohtaisesti se vaikuttaa kaikkiin rajauksiin, valintoihin, ratkaisuihin ja niiden kautta syntyviin tulkintoihin.

2.1.3 Genre

Diskurssia analysoitaessa on otettava huomioon genret yhtenä analyysin olennaisena tasona. Diskurssintutkimuksen näkökulmasta genret ovat diskursiivisen ja sosiaalisen toiminnan järjestäytyneitä muotoja, kielenkäytön vakiintuneita tapoja tietyssä kulttuurisessa ja sosiaalisessa ympäristössä. Genret ovat kielenkäyttäjän resursseja, jotka ovat tärkeä osa merkityksen muodostamista, ankkurointia ja tulkintaa. (Fairclough et al. 2004, 5; Pietikäinen & Mäntynen 2009, 79–80.)

Suppeimmillaan genre tarkoittaa jollekin mediainstituutiolle ominaista lajityyppiä ja se toimii käteväenä luokittelun välineenä, jolla journalistiset tuotteet on mahdollista jaotella erilaisiin kokonaisuuksiin tai myös arvottaa. Laajemmin määriteltynä voidaan sanoa, että genre aina ohjaa kielenkäyttöämme, koska aikaisemmat kielenkäyttötavat ja

kielenkäyttötilanteet muokkaavat nykyisiä mahdollisuuksia käyttää kieltä: kieltä ei siten koskaan käytetä genren ulkopuolella. (Väliverronen 1999, 35–36; Pietikäinen & Mäntynen 2009, 86–87.)

Diskurssintutkimuksessa genrellä kuvataan kielellisen ja sosiaalisen toiminnan yhteenliittymää, joka on melko vakiintunut ja joka tunnustetaan. Genre on samankaltaisten kielenkäyttötapahtumien kategoria eli luokka, normitettu ja kiteytynyt diskursiivisen toiminnan muoto. Genre vaikuttaa siihen kielenkäytön jäsentämiseen mutta myös odotuksiin ja tulkintaan kielenkäytöstä. Se on säännönmukainen: kaikilla genreillä on omat norminsa siitä, millainen toiminta on mahdollista ja millainen mahdotonta kussakin kontekstissa. Eri genreillä on erilaiset tavoitteet ja tehtävät ja tätä kautta erilaiset kielelliset ja semioottiset ilmiöt. Genret (kuten diskurssit) myös järjestyvät hierarkkisesti siten, että toiset ovat tietyssä kielenkäyttäjyhteisössä tai yksittäisessä kielenkäyttötilanteessa arvostetumpia kuin toiset ja joillakin genreillä on enemmän voimaa tietyissä konteksteissa (kontekstisidonnaiset arvostukset) (Pietikäinen & Mäntylä 2009, 80–92.)

Genret eroavat diskursseista siinä, että diskurssit ovat tapoja rakentaa ja merkityksellistää maailmaa kun taas genret ovat vakiintuneita tapoja rakentaa sosiaalista toimintaa. Siinä missä diskurssit kiinnittyvät enemmän vakiintuneisiin ajattelutapoihin ja näkökulmiin (eli ideologioihin ja tietokäsityksiin), genret liittyvät tilanteille tyypilliseen diskursiiviseen ja vuorovaikutukselliseen toimintaan. Genren hallinta on kielenkäytön ja sosiaalisen toiminnan resurssi, joka tarjoaa ennustettavuutta ja vakautta sekä tukee onnistumista kielellisessä toiminnassa ja sen tulkinnassa. Genren hallinta ei kuitenkaan jakaudu tasaisesti kielenkäyttäjien kesken. (Pietikäinen & Mäntynen 2009, 81,91.)

2.1.4 Intertekstuaalisuus ja interdiskursiivisuus

Tekstit eivät ole merkityksellisiä sinällään tai yksittäin. Niiden merkitys syntyy niiden intertekstuaalisuudesta, yhteyksistä toisiin teksteihin ja niihin diskursseihin, joista ne ammentavat. Intertekstuaalisuus korostaa kielenkäytön ja sen resurssien historiallisuutta. Kielen käyttäminen eri tilanteissa on aina suhteessa muihin, aiempiin, samanhetkisiin ja tuleviin kielenkäyttötilanteisiin. Intertekstuaalisuutta voidaan tarkastella myös kielenkäytön moniäänisyytenä. Moniäänisyyden vakiintuneita keinoja ovat lainaamisen ja referoinnin eri muodot, joiden kautta kielenkäyttöön tuodaan eri kielenkäyttäjien ja yhteisöjen ääniä. Ääneen pääsy tai äänen epääminen on yksi tapa tarkastella kielenkäyttöön kytkeytyvää toimijuutta ja valtaa. (Phillips & Hardy 2002, 4.)

Intertekstuaalisuus kuvastaa sitä, miten diskurssintutkimus on osa yhteiskunnan, kulttuurin ja historian tutkimusta. Jokainen aikaisemmin sanottu sana kantaa mukanaan myös tuon sanan historiaa ja sen sosiaalisia, kulttuurisia ja poliittisia merkityksiä ja konteksteja. Tietyn ilmauksen uudelleenkäytöllä on siksi sosiaalisia, kulttuurisia ja poliittisia vaikutuksia. Näiden vaikutusten selvittämiseksi diskurssintutkijan on tarkasteltava ilmausta paitsi kielellisesti ja

tilanteisesti, myös osana historiallista ja sosiaalista kontekstia. (Pietikäinen & Mäntynen 2009, 120.)

Tekstit ja diskurssit sekoittuvat myös laajemmin, jolloin voidaan puhua esimerkiksi diskurssienvälisyydestä (interdiskursiivisuudesta), genrejen sekoittumisesta tai hybridiydestä. Nämä käsitteet kuvaavat sellaista suurempien kielenkäytön kokonaisuuksien sekoittumista, joka läpäisee kielenkäytön laajemmin eikä niinkään ilmene pelkästään sana- tai lausetasolla. ”Hybridiys” kertoo sellaisesta sekoittumisesta, jossa on aineksia useammasta eri resurssista (esim. genrestä) sekoittuneena usealla eri tasolla. Hybridiys syntyy siitä, että tekstissä ja tilanteessa ikään kuin kilpailevat samaan aikaan useammat eri toiminnat ja päämäärät, joita kaikkia yritetään toteuttaa. Tällaista sekoittumista on esimerkiksi markkinoivan ja hallinnollisen kielenkäytön sekoittuminen. Hybridiys syntyy usein muutoksesta: kyse voi olla uudenlaisesta sosiaalisesta tai yhteiskunnallisesta tilanteesta tai sellaisesta toiminnasta, johon ei vielä ole vakiintuneita kielenkäyttötapoja eli normeja. (Pietikäinen & Mäntynen 2009, 129, 134–135.)

2.1.5 Interventio

Diskurssianalyysissä vuorovaikutusta tarkastellaan myös toimintana, joka voi sisältää myös piiloutuneita merkityksiä, jotka eivät aina ole moraalisesti kestäviä. Diskurssianalyysi voi paljastaa näennäisesti hyväksytyin ilmiön nurjan puolen eli tuoda esiin jotain sellaista, joka ei aina ole myönteistä kaikkien toimijoiden näkökulmasta (Remes 2006, 291, 296.) Tällaisen ilmiön tutkimiseen voidaan käyttää erilaisia interventioita.

Kielellisillä ja diskursiivisilla resursseilla voi tietoisesti ikään kuin pelata tai leikitellä. Tällaista toimintaa kutsutaan tekstuaaliseksi interventioksi. Tekstuaalisen intervention eli toisin kirjoittamisen idea on, että muokkaamalla ja vertailemalla kielenkäytön eri versioita päästään erittelemään ja arvioimaan tehtyjä kielellisiä ja diskursiivisia valintoja sekä niiden kautta rakentuvia representaatioita ja identiteettejä. Tekstin, keskustelun tai kuvan tietoinen muokkaaminen voi havainnollistaa sitä, millainen valta diskurssilla on kuvata, kategorioida ja muokata tietojamme, ihmisiä ja heidän välisiä suhteitaan. Muokkaaminen on paitsi analyysikeino mutta se on myös yksi kriittisyyden ja aktivismin muoto: sen avulla voi havainnollistaa seurauksellisuutta eli sitä, mitä kielellä voi tehdä ja mitä erilaisista kielellisistä valinnoista seuraa. (Pietikäinen & Mäntynen 2009, 75–76)

Tekstin purkaminen, diskurssin dekonstruktio ja rekonstruktio ovat interventioita. Dekonstruktio on menetelmä, jota käytetään mm. kriittisessä feministisessä tutkimuksessa tarkasteltaessa maskuliinisuuden dominoivuutta. Dekonstruktio paljastaa systemaattisella tavalla sen, miten teksti voidaan tulkita monin eri tavoin ja samalla kyseenalaistaa sen itsestäänselvyysinä esittämiä asioita (haluttu tulkinta vs. sen piiloviestit tai ristiriitaisuudet). Dekonstruktio perusajatuksena on, että teksti kertoo yhtä paljon myös siitä, mistä se ei kerro (ns. toiseus, otherness). Dekonstruktio avulla voidaan

tarkastella sitä, miten dominoivat ideologiat vaientavat konflikteja, valtasuhteista poikkeavia mielipiteitä ja luovat vaikutelmaa harmoniasta ja yhtenäisyydestä. Tekstin "vaikenemista" voidaan pitää ideologisten oletusten tekemisenä ja sen dekonstruktio tekee "toiseuden asemaan" jäävän näkyväksi. Dekonstruktio voidaan toteuttaa esimerkiksi poimimalla tekstistä tutkittavan asian kuvaamisessa käytettyjä sanoja ja ilmauksia ja etsimällä näiden vastakohtapareja. Rekonstruktio voidaan puolestaan toteuttaa kirjoittamalla tekstiä uudelleen käyttäen näitä vaihtoehtoisia ilmauksia. (Kilduff & Kelemen 2004, 260–263; Martin 1990, 340–342, 350; Derrida 1976, siteerattu Mumby & Stohl 1991, 318–319; Calás & Smircich 1991, 569–592; O'Regan 2006, 188–190.)

Dekonstruktiossa tekstin yksityiskohdat ovat olennaisia. Kriitikko voi väittää, että dekonstruktio on spekulatiota, leikkiä ja mielikuvitusta tekstillä ja tekstissä ja että tämä "leikki" on olennaisempaa kuin tekstin sosiaaliset vaikutukset, tutkimuksellinen johdonmukaisuus ja empiiriset yksityiskohdat. (Alvesson & Kärreman 2000a, 143–144.) Dekonstruktio avulla on kuitenkin mahdollista tehdä näkyväksi sellaista, josta teksti vaikenee tai jonka se piilottaa: myös poissaolevalla ja poisjättämisellä on merkitystä. Äänen poisottaminen marginalisoi tehokkaasti ne, jotka jäävät "toiseuteen" valtasuhteiden vaikutuksen kautta. (Mumby & Stohl 1991, 319.)

2.2 Diskurssi vallankäyttönä

Kielenkäyttö ja siihen liittyvät valinnat rakentavat omalta osaltaan todellisuuttamme: ne muokkaavat tieto- ja uskomusjärjestelmiä ja ovat mukana rakentamassa yhteisöllisiä identiteettejä ja sosiaalisia suhteita. Kieli on sosiaalisesti järjestynyttä ja sillä on valtaa. (Pietikäinen & Mäntynen 2009, 17.)

Valta on läsnä kaikissa sellaisissa ihmisten vuorovaikutustilanteissa, joissa tuotetaan sosiaalista todellisuutta. Tietyt sosiaalisen todellisuuden tulkinnat saavat toisia vahvemman aseman. Usein tämä liittyy siihen, millaisia toimijoiden positiot ja niistä syntyvä epäsymmetrisyys ovat. Tällaisen epäsymmetrisyyden tutkiminen on keskeinen diskurssianalyysin aihe. Toinen tärkeä ja myös valtaan liittyvä aihe on erilaisista institutionaalisista asemista tuotetun kielenkäytön seurauksellisuuden erittelemineen. (Mumby & Stohl 1991, 315–317; Juhila & Suoninen 199, 247.) Johtaja (mielipidejohtaja, yritysjohtaja, valtiojohtaja) on esimerkki tällaisesta institutionaalisesta asemasta.

Tekstissä on aina kyse samanaikaisesti representaatioista, suhteista ja identiteeteistä. Tekstuaalinen funktio liittyy siihen, millä tavoin teksti koostuu yksittäisistä lauseista. Kielen ideationaalinen funktio on se, joka tuottaa representaatioita maailmasta ja interpersonaalinen funktio taas sisältää kielen suhteita ja identiteettejä luovan funktion. Tällaisen monifunktion näkökulman avulla kielen analyysi voidaan yhdistää yhteiskunnallisen analyysin perusasioihin, kysymyksiin tiedosta, uskomuksista ja ideologiasta (representaatiot – ideationaalinen funktio), kysymyksiin sosiaalisista suhteista

ja vallasta, ja kysymyksiin identiteetistä (suhteet ja identiteetit – interpersonaalinen funktio). (Fairclough 1995, 29–30.)

Kielenkäytön valtaa harjoitetaan suostuttelun ja manipulaation kautta ja sen tavoitteena on toisten mielipiteen muuttaminen omien intressien mukaiseksi. Välineinä toisten ”mielenhallinnassa” ovat diskurssien tekstit ja puhe, jotka voivat (manipuloimisen sijaan) olla hyvinkin hienovaraisia, rutiininomaisia ja jokapäiväisiä, siis ”luonnollisia” ja ”hyväksyttäviä”. Silloin kun valtaa pitävät käyttävät sitä väärin (suhteessa lakeihin, demokratiaan, tasa-arvoisuuteen ja oikeudenmukaisuuteen), syntyy dominointia, joka on kriittisen diskurssianalyysin keskeinen kiinnostuksen kohde. (van Dijk 1993, 254.)

Manipulointi on yksi kriittisen diskurssianalyysin keskeisistä käsitteistä. Manipulointi voidaan määritellä illegitiimiksi dominoinniksi, joka vahvistaa sosiaalista epätasa-arvoa. Manipulointi on kognitiivista mielen kontrollointia, jossa puututaan ymmärtämisen prosesseihin, mentaalisten mallien muodostumiseen ja erilaisiin sosiaalisiin representaatioihin (tieto ja ideologiat). Diskursiivisesti manipulointiin yleensä kuuluu ideologista diskurssia, ”meidän” ja ”niiden” vastakkainasettelua. Manipulointi vaatii sosiaalisten resurssien käyttöä tai pääsyä niihin: juuri tästä syystä julkisessa keskustelussa ”hallitsevat” vaikuttajat (mediat mutta myös tutkijat) ovat keskeisiä toimijoita. (van Dijk 2001, 355; van Dijk 2006, 359–364.)

Vallalla ja pääsillä diskursseihin on yhteys: mitä laajempi pääsy diskursseihin on, sitä enemmän valtaa on käytettävissä. Vastaavasti, mitä rajoitetummat diskurssit ihmisellä on käytettävissä, sitä vähemmän heillä on valtaa tai vaikutusmahdollisuuksia. Koska diskurssin kautta tapahtuva kontrollointi on osa sosiaalisen toiminnan kontrollointia, sitä paremmin valtaa pitävät pääsevät vaikuttamaan siihen, miten ihmisen mieltä ohjataan diskurssin kautta. Myös konteksteihin (esimerkiksi viestintätilanteeseen) vaikuttavat eniten ne, joilla on valtaa. (van Dijk 1993, 256–257; van Dijk 2001, 355–356.)

Dominoiva, itsestään selvänä pidetty ja haastamaton diskurssi rajoittaa ymmärrystämme ja tietämystämme ja ikään kuin sanelee sen, mikä on hyväksyttävää ja legitiimiä käyttäytymistä ja toimintaa. Samalla se sulkee pois vaihtoehtoiset tietämisen ja käyttäytymisen tavat. Tutkijoiden tulisi antaa erilaisten ”äänten” näkyä tekstissä ja erityisesti niiden, jotka normaalisti vaiennetaan. Erityisen kiinnostavaa on se, miten ”todellisuus” ja sen kokeminen syntyy äänellistämisen (inkluusion) ja vaiennettamisen (eksluusion) prosessien ja ilmentymien kautta. (Duberley & Johnson 2009, 360; Phillips & Hardy 2002, 83–85.)

2.2.1 Representaatiot

Diskurssien voima näkyy selkeästi niiden kyvyssä kuvata maailmaa. Kielenkäytössä tehdään valintoja, joiden kautta syntyy erilaisia merkityksiä. Samalla kun diskurssin avulla organisoidaan merkityksiä tietyllä tavalla, rakentuu myös tietty representaatio puheena olevasta aiheesta, siihen liittyvistä toimijoista ja heidän välisistä suhteista sekä identiteeteistä. Tietty diskurssi

järjestää kielellistä ainesta tietyn, kielenkäyttötilannetta laajemman yhteiskunnallisen tilanteen logiikan mukaisesti. Diskurssi siis luo perspektiivin käsillä olevaan hetkeen, ilmiöön ja toimijoihin sekä kuvaa, miten asiat ovat. (Pietikäinen & Mäntynen 2009, 55.)

Nimetessään ja hierarkisoidessaan, nostaessaan ja ”painaessaan alas” ilmiöitä ja ihmisiä kieli representoi maailmaa. Nimeämisellä tarkoitetaan tässä yhteydessä sitä, millaisia nimityksiä (substantiiveja, substantiivilausekkeita, erisnimiä) valitaan, kun viitataan eri ilmiöihin. Nimeämisen osana voidaan erotella myös luokittelu tai kategorisointi, joka ilmentää yhtä kielen perustehtävää: maailmaa luokitellaan ryhmiin ja erilaisiin hierarkioihin ja näitä luokkia nimetään. Nimeäminen ja luokittelu ovat diskurssin kielellisiä piirteitä. Nimeämisen ja luokittelut voi nähdä kiteytyneinä käytänteinä, joiden merkitystä avaamalla ja jälkiä seuraamalla voi päästä käsiksi niihin diskursseihin, joiden osana ne kielenkäytössä ovat. (Pietikäinen & Mäntynen 2009, 72.)

Nimeämisen lisäksi tärkeä kielellinen toiminta on kuvaaminen. Kuvaamisella tarkoitetaan sitä, miten maailman ilmiöitä (esimerkiksi erilaisia luokkia ja ryhmiä) kuvaillaan: millaisia substantiiveja, adjektiiveja, adverbeja, lausekkeita ja lauseita sekä metaforisia ilmauksia kuvailussa käytetään. Niillä voidaan toisaalta rakentaa eri tavoin painottuneita esityksiä käsiteltävistä asioista. Niiden avulla voidaan myös pyrkiä ohjaamaan lukijoita jäsentämään maailmaa ja toimimaan siinä tietyllä tavoin. (Pietikäinen & Mäntynen 2009, 72.)

Representoinnissa valitaan aina se, mitä kuvaukseen sisällytetään ja mitä jätetään pois, mikä asetetaan ensisijaiseksi ja mikä toissijaiseksi. Diskurssien representationaalinen kuvausvoima liitetään niiden kykyyn kuvata ja esittää maailman tapahtumat ja ihmiset ”totena” tai ”tapahtuneena”, kuvata niiden syy-seuraussuhteita ja arvottaa asioita. Diskurssien avulla rakennetaan ja jaetaan tietoa, joka jäsennetään tietoa tietyllä tapaa ja esitetään tietystä näkökulmasta. Tuloksena on aina tietynlainen tiedon merkityksellistämisen tapa, joka ottaa mukaan jotkut asiat sulkien siten pois toiset. Maailma ja sitä koskeva tieto näyttäytyvät erilaisina eri diskurssien keinoin. (Fairclough 1995, 13; Pietikäinen & Mäntynen 2009, 53–54.)

Representoiminen on toimintaa, jolla on ehtoja ja seurauksia. Se vaikuttaa ihmisten asemaan ja liittyy kysymyksiin vallasta; mitä tehdään näkyväksi ja mitä ei. Representaatio onkin keskeinen käsite tutkittaessa diskursiivista valtaa. Diskurssintutkijan näkökulmasta kiintoisaa on se, mitä on valittu ja mitä on jätetty valitsematta. Tietty diskurssi tuo esiin vain tietyt näkökulmat ja jättää pois muut, ja jotkin diskurssit toisia vahvempina piirtävät asiat tarkemmin näkyviin kuin toiset. Representaatiot eivät ole suora esitys todellisuudesta, vaan niissä ikään kuin herätetään tiettyjä merkityksiä valittujen diskursiivisten resurssien avulla. Kiinnostavia diskurssintutkijoille ovat usein sellaiset representaatioiden murtumat ja kiteytymät, joissa vahvoja, itsestään selviä representaatioita kyseenalaistetaan. Voidaan puhua vastakkainasettelusta, valta- ja vastakuvista sekä – diskursseista, jotka reagoivat toisiinsa. (Pietikäinen & Mäntynen 2009, 53–56, 62, 70–71.)

2.2.2 Identiteetit

Diskursseilla on kyky rakentaa identiteettejä: käsityksiä itsestä, toisista ja ihmisten välisistä suhteista. Yksilöiden ja ryhmien identiteetit rakentuvat kielenkäytössä, ja niitä kuvataan kielellä ja muilla semioottisilla järjestelmillä. Myös identiteetit ovat keskeinen diskursiivisen merkitysvoiman paikka ja diskurssintutkimuksen kohde. Identiteetit eivät diskursiivisesti ajateltuina ole itsestäänselvyyksiä, valmiina saatuja tai muuttumattomia, vaan ne rakentuvat kielenkäytössä sen eri muodoissa ja foorumeilla. (Mumby & Stohl 1991, 316; Pietikäinen & Mäntynen 2009, 63.)

Kielen ajatellaan olevan identiteetin rakentaja, tulkki ja ylläpitäjä: ihminen ilmaisee, kuvaa ja neuvottelee identiteettiään kielen avulla ja vuorovaikutuksessa. Diskurssien avulla identiteettejä paitsi rakennetaan, myös muutetaan ja haastetaan. Vaikka yksilön identiteetti, käsitys itsestä tai minuus, on hyvin subjektiivinen kokemus, se rakentuu, muovautuu ja muuttuu niissä sosiaalisissa kehyksissä, jotka yksilöä ympäröivät. Diskurssit ovat osa näitä kehyksiä ja identiteetin rakentamisen resursseja. (Pietikäinen & Mäntynen 2009, 64; Thomas 2009, 170-175.)

Jokaisessa tekstissä ja sen osassa on yhtäaikaaisesti kolme funktiota: ideationaalinen, interpersonaalinen ja tekstuaalinen. Teksteistä voi tarkastella sitä, kuinka tieto- ja uskomusjärjestelmät (ideationaalinen funktio) sekä sosiaaliset suhteet ja identiteetit (interpersonaalinen funktio) rakentuvat. Yhtä tärkeää kuin tekstin varsinainen sisältö on se, mitä tekstistä puuttuu eli ne representaatiot tai osallistujat, identiteetit ja suhteet, joita tekstistä ei löydy. (Fairclough 1995, 80.)

Kriittisessä diskurssianalyysissä tarkastellaan identiteettien osalta mm. sitä, miten (valtasuhteiden perusteella rakentuvat) diskurssit dominoivat ja rakentavat identiteettejä niin, että ne muuttuvat itsestäänselvyyksiksi tai stereotyyppioiksi. Nämä identiteetit voivat puolestaan rajoittaa ja ohjata yksilöitä, heidän käyttäytymistään ja mahdollisuuksiaan (esimerkiksi "ikäntyvän" käsite). Diskurssi toimii siten sosiaalisen kontrollin keinona identiteettien luomisen kautta. (Ainsworth & Hardy 2004, 242-243; Thomas 2009, 178.)

2.2.3 Diskurssijärjestys

Diskurssit eivät ole keskenään samanarvoisia vaan ne järjestyvät hierarkkisesti sosiaalisin ja yhteiskunnallisin perustein. Tätä järjestymistä kuvataan diskurssijärjestyksen käsitteellä. Tietyn yhteiskunnallisen instituution tai tietyn sosiaalisen osa-alueen diskurssijärjestys rakentuu kaikista niistä diskurssityypeistä, joita siinä käytetään. Käyttämällä käsitettä "diskurssijärjestys" korostetaan kokonaisuuden eri osa-alueiden välistä keskinäistä suhdetta. (Fairclough 1993, 135-138; Fairclough 1995, 77.)

Diskurssijärjestykseen kytkeytyy myös näkemys diskurssin vallasta: diskurssit, niiden keskinäiset järjestykset, yhteenliittymät ja poissulkemiset muodostavat juuri tietynlaista tietoa ja sulkevat toisenlaista tietoa ulkopuolelle.

Diskursiivinen valta toimii siten myös järjestymisen kautta: millaiset diskurssit pääsevät ääneen, millaiset hiljennetään tai vaiennetaan, unohdetaan tai marginalisoidaan. (Pietikäinen & Mäntynen 2009, 58.)

Diskurssijärjestys ei ole pysyvä vaan jatkuvasti liikkeessä ja diskurssintutkimuksen kannalta kiinnostavaa on juuri diskurssien liikehdintä, vaihtelu ja muutokset, joita voidaan kuvata vakiintuneiden järjestysten sekoittumisena. Sosiaaliset ja kulttuuriset muutokset ilmenevät usein diskursiivisesti siten, että diskurssijärjestysten sisäiset ja keskinäiset rajat määritellään tai määrittyvät uudelleen. Nämä rajat ovat toisinaan myös konfliktin aihe: vallassa olevat ryhmät pyrkivät varmistamaan ja pitämään yllä tietyt rakenteet diskurssijärjestyksissä ja niiden välillä. (Pietikäinen & Mäntynen 2009, 58, 115; Fairclough 1995, 77.)

2.2.4 Ideologiat

Ideologia on keskeinen käsite kriittisessä diskurssianalyysissä. Ideologioiden, niiden sisältämien uskomusten ja näkökulmien kautta ylläpidetään yhteiskunnallista epätasa-arvoa. Ne voivat hyvinkin hienovaraisesti vaikuttaa siihen, miten tapahtumia, toimintatapoja ja suhteita pidetään legitimeinä tai sopivina. (Wooffitt 2005, 140.)

Ideologian käsite on yksi tapa nähdä diskurssien keskinäiset suhteet ja järjestykset sekä suhde tiedon rakentumiseen. Ideologialla tarkoitetaan tässä nimenomaan näkemystä ja uskomuksia maailmasta ja niistä muodostuvaa ajatusjärjestelmää, joka voi myös ohjata toimintatapoja. Ideologia ja diskurssit liittyvät yhteen, koska kukin diskurssi kuvaa ja organisoii aina tietynlaista näkemystä, uskomuksia ja käsitystä maailmasta, sen tapahtumista ja ihmisistä. Diskurssit siis osaltaan rakentavat näitä käsityksiä eli ideologioita ja luovat siten aina valikoidun ja rajallisen kuvan maailmasta. Diskurssit myös nojautuvat ideologioihin: ne voivat ylläpitää tai haastaa ideologioita kielellisten resurssien käytön avulla. (Pietikäinen & Mäntynen 2009, 59.)

Ideologiat ovat väittämiä, jotka voivat käydä tekstistä ilmi myös epäsuorasti. Ne esiintyvät tällöin sen alkuoletuksissa (itsestänselvyyksinä) ja myötävaikuttavat eriarvoisten valta- ja hallintasuhteiden ylläpitämiseen ja muotoutumiseen. Ideologia liittyy toisten, aiempien tekstien läsnäoloon tekstissä ja on epäsuorasti läsnä myös niissä tavoissa, joilla tietyt vuorovaikutuksen muodot on luonnollistettu. Jotta merkitysten ideologisuus voitaisiin osoittaa, on osoitettava, että merkitykset todellakin palvelevat valtasuhteita. Metodologisesti analyysoijan tulisi jokaisen tekstin kohdalla kysyä, toimiiko se ideologisesti ja jos, niin miten: mikä on esitetyn vaihtoehdon yhteiskunnallinen alkuperä, mistä se tulee ja kuka sen esittää. Lisäksi tulisi kysyä, mikä voisi motivoida tällaisen valinnan ja mitä valinnasta seuraa, miten se vaikuttaa asianosaisten pyrkimyksiin. (Fairclough 1995, 25–26.)

2.2.5 Legitimointi

Legitimointi on diskurssianalyysin näkökulmasta erilaisten argumentaatiostrategioiden käyttämistä jonkin toiminnan tai sen hyväksyttävyyden perustelemiseen tai oikeuttamiseen (tai torjumiseen, jolloin kyseessä on delegitimointi). Tällaisia legitimoinnin eli oikeutuksen keinoja voidaan tutkia retorisen analyysin keinoin. Normalisointi, rationalisointi, emotionaaliset ja moraaliset perustelut, auktoriteettiperusteiset argumentit, tarkoitusperustelut sekä väistämättömyysväitteet ovat tällaisia retorisia strategioita. (Erkama & Vaara 2010, 813, 832–833; Vaara, Tienari & Laurila 2006, 789; Reyes 2011, 782–787.)

Legitimoinnin auktoriteettiperusteisessa argumentoinnissa käytetään vetoamista perinteeseen, lakiin, tapaan toimia tai sellaisiin henkilöihin, joihin liittyy institutionaalista valtaa. Normalisointi tarkoittaa käyttäytymisen tai toiminnan luonnollisuuteen liittyvien argumenttien käyttöä. Rationalisoinnilla tarkoitetaan viittaamista toiminnan tai toimintatavan etuihin tai siitä saataviin hyötyihin. Moraaliset perustelut legitimoivat arvojen ja niihin viittaamisen kautta (esim. altruismi). Myös erilaiset tarinat ja tunteet (erityisesti pelko) voivat olla legitimoinnin keinoja. (Vaara, Tienari & Laurila 2006, 794, 797–800; Reyes 2011, 781.)

Retorisessa analyysissä tarkastellaan sitä, miten jotkut todellisuuden versiot pyritään saamaan vakuuttaviksi kielellisten prosessin avulla. Argumentaatioissa pyritään yleensä oman aseman puolustamiseen tai vahvistamiseen ja vastaavasti vastapuolen aseman heikentämiseen tai kritisointiin. Argumentaation vakuuttavuutta voidaan lisätä esittäjään liittyvillä keinoilla (mm. puhujakategorioilla oikeuttaminen, konseksuksella tai asiantuntijan lausunnolla vahvistaminen, henkilökohtainen kokemus) tai esitettyyn argumenttiin liittyvillä keinoilla (mm. tosiasiapuhe, vaihtoehdottomuuspuhe, yksityiskohdilla vakuuttaminen ja kvantifiointi). Muita retorisia vakuuttamisen keinoja ovat esimerkiksi kontrastiparit, esimerkit sekä toisto. Retorinen argumentaatio on sidoksissa hegemonisten diskurssien syntymiseen ja purkamiseen. (Jokinen 1999b, 127, 132–157; Reyes 2011, 782–783.)

Legitimointi tarkoittaa perusmuodossaan sitä, että toimijat pyrkivät (tietoisesti tai tiedostamattaan) suostuttelemaan ja vakuuttamaan toiset erilaisin retorisin liikkein ja keinoin. Tällä tavalla jotkut asiat esitetään positiivisina, eettisinä, ymmärrettävinä, tarpeellisina tai muutoin hyväksyttävinä kyseisessä yhteisössä tai toimintakontekstissa. Vastaavasti toiset asiat esitetään negatiivisina, haitallisina tai esimerkiksi moraalisesti arveluttavina (delegitimointi). Legitimointi on edellytys sille, että tietyt ideat, toimintatavat tai käytännöt institutionalisoituvat. Samalla institutionalisoituminen tukee legitimoitumista. (Vaara, Tienari & Laurila 2006, 791–794; Reyes 2011, 804.)

2.2.6 Instituutiot

Kriittisessä teoriassa korostuvat sellaiset merkitykset ja ideologiat, joiden kautta instituutioita luodaan, pidetään yllä ja muutetaan. Diskurssit mahdollistavat ja tukevat joitakin toiminta- ja ajattelutapoja ja sulkevat samalla toisia ulkopuolelle. Ne voivat siten ottaa ikään kuin normatiivisen roolin. Kun tämä rooli on riittävän vahva ja diskurssista poikkeavasta käyttäytymisestä rangaistaan suoraan tai epäsuorasti, voidaan puhua jopa instituutioista. Instituutioille on tyypillistä sosiaalisesti rakentunut kontrolli: niitä suojellaan sosiaalisen kontrollin keinoin. (Phillips et al. 2004, 637–638; Alvesson & Willmott 2012, 61.)

Toiminta synnyttää erilaisia tekstejä, jotka siirtyvät ja vaikuttavat diskurssiin. Diskurssi tuottaa instituutioita, jotka puolestaan rajoittavat ja määrittelevät toimintaa. Tekstien ja niissä esiintyvän ajattelutavan (eli syntyvän sanoman) toistumisen kautta syntyy vaihtoehdottomuutta muistuttava itsestäänselvyys: ”tosiasia”, jonka käyttöönottamisesta ja noudattamisesta tulee (erilaisten ongelmien välttämiseksi) pakko. Toistuminen syntyy tekstien tulkinnan ja kuluttamisen prosessien avulla. Voimakas diskurssi voi synnyttää instituution erityisesti tilanteessa, jossa sillä ei ole vastavoimia (kilpailevia vahvoja diskursseja) ja joissa se on samansuuntainen muiden laajempien diskurssien kanssa, jolloin sen esittämä sosiaalinen todellisuus vahvistuu. (Phillips et al. 2004, 638–646.)

Kaikki tekstit eivät ole yhtä merkitseviä diskurssiin vaikuttamisen ja institutionalisoitumisen kannalta eikä kaikkiin diskursseihin ole yhtä helppoa vaikuttaa. Mitä koherentimpi diskurssi on, sitä vaikeampaa siihen on vaikuttaa. Diskurssiin vaikuttavat puolestaan sellaiset tekstit, joiden luojaan asema on ”äänivaltainen” eli kirjoittajan asema antaa hänelle vaikutusvaltaa ja diskursiivista legitimitettä. Muita vaikutuksen keinoja ovat toimijan keskeinen rooli ko. institutionaalisessa kentässä sekä mahdollisuudet painostamallaakin vaikuttaa diskurssiin (esim. valtio). (Phillips et al. 2004, 638–644.)

3 DISKURSSIANALYYSIN JAOTTELUA

Diskurssianalyysin eri tapoja voidaan jaotella eri tavoin riippuen niiden traditiosta, tieteenfilosofisesta perustasta, diskurssin määritelmästä jne. Kuvaan seuraavassa ensin traditioon ja tieteenfilosofiaan perustuvaa jaottelua Remeksen (2006) esittämän ajattelun mukaan. Sen jälkeen jaottelen diskurssianalyysin eri lähestymistavat analyysin tason mukaan tekstuaaliseen (lingvistiseen), tulkitsevaan ja kriittiseen lähestymistapaan. Tasolla tarkoitan tässä syvenevää suhdetta tekstiin. Luvun lopuksi esitän mallin diskurssianalyysistä kolmevaiheisena prosessina, joka yhdistää eri lähestymistapoja jatkumoksi.

3.1 Tieteenfilosofinen ja traditiooperusteinen jaottelu

Diskurssianalyysi voidaan tehdä kolmen tieteenfilosofian mukaan: lähestymistapa diskurssianalyysiin voi olla empiristinen, rationalistinen ja pragmaattinen tai kriittinen. Tutkija tarkastelee tutkittavaa ilmiötä suhteessa asettamiinsa tutkimuskysymyksiin tai tutkimuksen mielenkiintoon sekä pyrkii valitsemaan tutkimusmenetelmän, joka vastaa niihin. (Remes 2006, 293–295.)

Empiristisessä diskurssianalyysissä aineistosta etsitään merkkejä, jotka voivat johtaa diskurssien löytämiseen. Tutkija kerää puhuttua tai muuten sosiaalisessa vuorovaikutuksessa esitettyä (kielellistä) materiaalia aineistoksi ja pyrkii tunnistamaan siitä aineiston sisältämiä kielellisiä merkittävyksiä. Analyysi tapahtuu kielen sisältämien viestien sisällä ja niiden ehdoilla. Sen tavoitteena on kuvata, mitä diskurssi on ja miten se näkyy. Diskurssilla on kuitenkin olemassa syvemmät ontologiset ja epistemologiset viestinsä, jota diskurssi ilmaisee ilmentäessään itseään vuorovaikutustilanteessa eli aineistossa. Nämä esiin analysoimalla voidaan kertoa, miten diskurssi vaikuttaa siinä sosiaalisessa todellisuudessa, missä elämme. (Remes 2006, 318–319, 350–357.)

Jos empirismistä halutaan siirtyä selittävään analyysimalliin, siirrytään rationalistiseen diskurssianalyysiin. Rationalistisessa tavassa kysytään ”millainen” ja ”miten vaikuttaa”: se on diskurssin ilmentämisen tapoja selittävä tutkimus. Rationalistisessa diskurssianalyysissä tutkija käyttää oheisaineistoja ja vertaa omaa aineistoaan näiden antamaan informaatioon, kerää erilaisia kulttuuria organisoivia lähteitä ja analysoi näiden yhteisvaikutusta. Tätä kautta alkavat hahmottua metadiskurssit, joita tutkijan tehtävä on etsiä. Metadiskurssien vaikutusta arkikokemukseen tarkastellaan analyysin osana. Analyysi tuottaa tulokseksi diskurssin muotoutumisen kuvauksen. (Remes 2006, 318–319, 352–353, 357.)

Pragmaattisessa lähestymistavassa empirististä ja rationalistista diskurssianalyysiä käytetään alustavina toimina: pragmaattisuuteen edetään empiristisen ja rationalistisen analyysin avaamisen kautta (habermasilainen lähestymistapa). Yleensä pragmaattinen diskurssianalyysi tehdään, kun joku diskurssi koetaan epätydyttävänä ja sitä halutaan muuttaa toivotulla tavalla. Pragmaattisessa diskurssianalyysissä tutkija kerää ihmisten toiminnasta tietoa, jota hän kuvaa kielellisesti raportissaan. Tutkija analysoi tätä kokonaisuutena hahmotellen sen tietoa sisältäviä elementtejä. Tutkija voi yhdessä toimijoiden kanssa luoda kehittämissuunnitelmia ja toteuttaa ja arvioida muuttunutta toimintaa edellä kuvatuin menetelmin. Hän voi myös tutkia ulkopuolisena tutkijana joko olemassa olevaa toimintaa tai sen muuttamista. (Remes 2006, 320–321, 354, 357.)

Diskurssianalyysi voidaan jakaa myös traditionsa ja diskurssin käsitteellisten erojen perusteella kolmeen eri tyyppiin: brittiläiseen (englantilaiseen), ranskalaiseen, ja saksalaiseen diskurssianalyysiin. Traditioilla on erilainen käsitys siitä, mitä merkitystä diskurssilla on ja miten sitä voidaan tutkia. Eri traditioissa on eroja myös käsityksissä siitä, miten ihmiset voivat vaikuttaa diskursseihin sekä siitä, mitkä diskurssit valikoituvat tai valikoidaan kussakin tilanteessa. (Remes 2006, 315.)

Brittiläisessä traditiossa olennaista on keskustelu, kasvokkain tapahtuvassa keskustelussa syntyvät diskurssit. Keskustelutapahtuma määrittää diskurssi-käsitettä ja puhe määrittelee vahvasti sen, miten diskurssi on tai voi olla olemassa. Vuorovaikutukseen nähdään sisältyvän elementtejä, joilla toinen ihminen tekee itsensä ymmärretyksi jollekin toiselle. Näiden esiin identifioimisesta ja analyysistä muodostuu diskurssianalyysi. (Remes 2006, 303–304).

Ranskalaisessa traditiossa diskurssi sitoutuu käsitteenä vahvasti kulttuuriin: diskurssilla tarkoitetaan kulttuurin muotoutumisessa syntyneitä diskursseja. Kulttuuri pitää sisällään erilaisia diskursseja, jotka ihmiset tosin sosiaalisesti luovat mutta tässä toiminnassa diskurssit ja inhimillinen toiminta ovat alisteisia kulttuurille. Diskurssit syntyvät ja säilyvät yhteiskunnan ja kulttuurin luomilla legitiimeillä käytännöillä, joiden olemassaolon näkyväksi tekeminen on keskeinen diskurssianalyysin tehtävä. (Remes 2006, 302–304.)

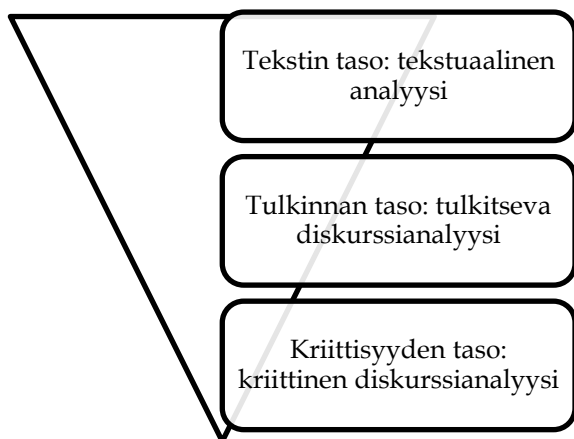
Saksalaisessa traditiossa huomio on todellisuuden luonteen tarkastelussa ja siihen vaikuttamisessa syntyvissä diskursseissa. Saksalaisella diskurssi-

käsitteellä tarkoitetaan sellaista keskustelua, jossa testataan sosiaalisten normien pätevyyttä. Diskurssi käsitteenä sisältää toimijoiden aktiivisen osallistumisen keskusteluun, jossa diskurssi määritellään. Diskurssi siis luodaan aktiivisesti toimijoiden kanssa. Todellinen vaikuttamiseen pyrkivä diskurssianalyysi edustaa saksalaista traditiota. Se pyrkii määrittelemään olemassa olevan, sen lainalaisuudet ja muuttamaan sitä (luomaan toivottuja diskursseja), mikäli nykyisten kautta ei tuoteta riittävän hyväksi koettua todellisuutta. (Remes 2006, 303–304, 320.)

3.2 Analyysin tason mukainen jaottelu: teksti, tulkinta ja kriittisyys

Edellä on kuvattu diskurssianalyysia sen traditioiden, tieteenfilosofisten lähtökohtien ja ulottuvuuksien kautta. Perinteisesti diskurssianalyysi myös jaetaan sen lähtöoletusten, tavoitteiden, tutkimusotteen ja tutkijan positioitumisen mukaisesti kolmeen ryhmään: tekstuaaliseen / lingvistiseen, tulkitsevaan ja kriittiseen diskurssianalyysiin. Tarkastelen seuraavassa näitä eri lähestymistapoina ikään kuin analyysitasoina suhteessa tekstiin eli siihen (kosketus)pintaan, joka diskurssianalyytikolle ensimmäisenä tarjoutuu.

KUVIO 2 Diskurssianalyysin tasot

3.2.1 Liike tekstin tasossa: tekstuaalinen analyysi

Tekstianalyysi kohdistuu sekä tekstien merkitykseen että näiden muotoon. Tekstien analyysiin kuuluu perinteisiä lingvistisiä analyysimuotoja sekä myös sen tarkastelu, miten teksti järjestyy virkkeiden tasoa laajemmin. Yksityiskohtainen tekstuaalinen analyysi on diskurssianalyysin perusta ja vahvistaa sitä. Tekstuaalisessa analyysissä konteksti (tilanteinen) ja sen

merkitys ovat melko pieniä. Siinä ei myöskään pyritä kuvaamaan sitä, millaisia tarkoituksia tai positioita tekstin tai puheen tuottajilla on. Ongelmalliseksi tekstuaalisessa analyysissä voikin muodostua se, miten lingvistikalta tasolta ja materiaalista voidaan siirtyä niiden taakse, niitä määrittelevien voimien eli Diskurssien tarkasteluun. (Potter 2004, 216; Koskinen, Alasuutari & Peltonen 2005, 210; Fairclough 1992, 194; Fairclough 1995, 79; Alvesson & Kärreman 2000b, 1127.)

Diskurssianalyysissä tutkija ottaa aina jonkinlaisen aseman suhteessa aineistoonsa, tutkimustilanteeseen ja tämä asema, positio, ohjaa hänen kysymyksenasetteluaan ja analyysin tapaa. Tekstuaalisessa ja lingvistisessä analyysissä tutkija ottaa analyytikon position. Analyytikko pyrkii pitämään oman osallisuutensa suhteessa aineistoon mahdollisimman pienenä ja kontrolloituna. Analyysi on luonteeltaan kuvaileva. Toimijat ja heidän tuottamansa aineisto asettavat raamit analyysille, jossa tiettyjä metodeja käyttäen analysoidaan ihmisten kielellistä toimintaa ”raamien sisällä”. (Juhila 1999, 202–203.)

Tekstuaalinen analyysi voidaan jakaa kahteen osaan: lingvistiikkaan ja tekstuuriin. Lingvistisessä analyysissä voidaan tarkastella kielioppia (esimerkiksi verbien aktiivi- ja passiivimuotojen käyttöä), sanastoa (mm. sanavalintoja) ja semantiikkaa. Lingvistinen analyysi rajoittuu lauseeseen suurimpana tarkasteluyksikkönä. Tekstuurin analysointi puolestaan tarkoittaa tekstin organisoitumista ja rakennetta lausetta suuremmalla tasolla, mm. koheesiota ja dialogisuutta. (Fairclough 1992, 194.)

Tekstuaalisesta analyysistä käytetään myös nimitystä sosiolingvistinen analyysi. Sosiolingvistinen analyysi on tekstiperustainen ja mikrokontekstiin keskittyvä: tutkimuksen fokus on yksittäisissä teksteissä ja (laajemman) kontekstin merkitys on marginaalinen. Tavoitteena tämäntyyppisessä analyysissä on pitäytyä kiinni tekstissä, sen järjestyksessä ja rakenteessa. Tavoitteena on myös ymmärtää, miten tekstit organisoivat ja konstruoivat erilaisia ilmiöitä. Lingvistisen analyysin näkökulmasta voidaan tarkastella myös retoriikkaa. (Phillips & Hardy 2002, 22; Siltaoja & Vehkaperä 2011, 214–215.)

Tekstin tasolla liikuttaessa diskurssianalyysin yhtenä välineenä on sisällönanalyysi. Sisällönanalyysin tavoitteena on auttaa järjestämään aineisto tiiviiseen ja selkeään muotoon kadottamatta sen sisällä olevaa informaatiota. Pelkistämisen tavoitteena onkin aineiston informaatioarvon lisääminen siten, että jäsentämisen kautta aineistosta muodostuu mielekäs, selkeä ja yhtenäistä informaatiota sisältävä kokonaisuus, jonka perusteella on mahdollisuus tehdä johtopäätöksiä tutkittavasta asiasta. Sisällönanalyysi voi olla aineistolähtöinen, teorialähtöinen tai teoriasidonnainen. Sisällönanalyysin ja aineiston jäsentämisen keinoja ovat aineiston luokittelu eli teemoittelu ja tyypittely. (Puusa 2011, 117–121.)

Sisällönanalyysia voidaan myös käyttää yhdistämään tekstisisältöä laajempiin diskursiivisiin konteksteihin (tulkitseva analyysi). Juuri tulkinnallisuuden mahdollisuus tekee tutkimusmenetelmästä diskursiivisen:

tekstiä analysoidaan, koska halutaan ymmärtää sen edustamaa diskurssia ja tämän roolia sosiaalisen todellisuuden luomisessa. (Phillips & Hardy 2002, 9-10.)

Vaikka tekstuaalisen analyysin perusta on analyttinen, myös lingvistinen analyysi voi olla kriittinen. Fokus on tällöin yksittäisissä teksteissä mutta mielenkiinnon kohteena on tekstiä ympäröivä valtdynamiikka. Yksittäisiä tekstejä analysoidaan tällöin, jotta saataisiin käsitys siitä, miten paikallisessa tai lähikontekstissa vaikuttavat dominointirakenteet näkyvät ja ilmenevät tekstissä. Mikrotason analyysissa voidaan tarkastella esim. retorisia strategioita, joiden avulla valtasuhteita tuotetaan, ylläpidetään ja legitimoidaan. (Phillips & Hardy 2002, 27; Siltaoja & Vehkaperä 2011, 215.)

Jos tutkija haluaa syventyä lingvistiseen analyysiin, diskurssiin lingvistisenä objektina, hän voi hyödyntää esimerkiksi saksalaista diskurssilingvistiikkaa Ns. DIMEAN-malli (diskurssilingvistinen monitasoanalyysimalli) kuvaa tarkasti ne eri tasot, joilla analyysia voidaan tehdä. (Spitzmüller & Warnke 2011, 75-94.) Koska tämän artikkelin tavoite on kuitenkin diskurssianalyysissa suhteessa organisaatiotutkimukseen eikä lingvistiikassa sinänsä, tekstitason analyysi ei itsessään ole päämäärä vaan se toimii tekstin purkajana ja avaajana muille tasoille.

3.2.2 Liike tekstin sisään: tulkitseva analyysi

Tulkitsevassa diskurssianalyysissa keskeistä ovat prosessit, joissa sosiaalista todellisuutta tuotetaan ja ylläpidetään (sosiaalinen konstruktionismi). Tulkitsevassa diskurssianalyysissa pyritään tunnistamaan sellaisia yleisempiä diskursseja, joissa tuotetaan ja ylläpidetään jaettuja merkityksiä ja tulkintoja. Tutkija voi ottaa tavoitteekseen esimerkiksi ymmärtää, miten sellaista ilmiötä kuin hyvä johtajuus tuotetaan ja/ tai millaisia stereotyyppioita sen merkitykseen liitetään. Tulkitseva analyysi on usein aineistolähtöinen ja aineiston tulkinta ohjaa tutkimuskysymysten tarkentumista ja muuttumista. (Siltaoja & Vehkaperä 2011, 213-218.)

Tulkitsevassa analyysissa tavoitteena kuvata diskurssin muotoutuminen ja se, millaiseksi se jonkin ilmiön tuottaa. Tutkijan positio on tulkitsijan positio. Tutkija ja aineisto ikään kuin keskustelevat: tutkija puhuttaa aineistoaan valitsemansa lähestymistavan (tutkimuksensa tavoitteen, tutkimuskysymysten) kautta. Aineistot tarjoavat erilaisia mahdollisuuksia lukea ja tulkita: analyysin perusta kuitenkin on vahvasti aineistossa ja tulkinnan perustan on löydyttävä sieltä. (Juhila 1999, 212-213.)

Tulkitseva analyysi ei kuitenkaan perustu vain tutkijan subjektivistiseen näkemykseen vaan se sijoittaa tekstin osaksi muita tekstejä (intertekstuaalisuus), osaksi diskurssia ja diskursseja (interdiskursiivisuus). Diskurssin kautta pyritään johonkin ja siinä ilmenevät toimijoiden oletukset, arvot ja uskomukset, jotka näkyvät tehtyinä valintoina ja luovat tulkinnalle kehystä. Diskurssi rakentaa tavoitteellisesti sosiaalista todellisuutta. (Heracleous 2004, 176.)

Intertekstuaalinen tekstianalyysi fokuksittuu tekstin ja diskurssikäytännön rajalle. Intertekstuaalisessa analyysissä tekstiä tutkitaan korostaen diskurssikäytäntöä ja etsien tekstistä jälkiä diskurssikäytännöistä. Intertekstuaalisen analyysin tavoitteena on eritellä niitä historiallisesti rakentuneita moninaisia genrejä ja diskursseja (resursseja), jotka artikuloituvat tekstissä yhdessä. Tavoitteena on selvittää, millaisia genrejä ja diskursseja tekstin taustalla on ja mitä jälkiä niistä on tekstissä. Intertekstuaalinen analyysi on tulkitsevaa: itse analyysi on tietynlainen aineiston tulkinta, jossa teksti sijoitetaan diskurssikäytäntöjen yhteiskunnalliseen skaalaan eli diskurssijärjestyksiin. Tutkija tukeutuu sosiaaliseen ja kulttuuriseen ymmärrykseensä tulkintaa tehdessään. Lingvistinen analyysi pohtii lähemmin sitä, mitä paperilla tai nauhalla varsinaisesti "on", kun taas intertekstuaalinen analyysi on askeleen verran abstraktimpaa. (Fairclough 1992, 194–195; Fairclough 1995, 84.)

Tulkitsevassa diskurssianalyysissä tulkinta tapahtuu konteksteja vasten. Tekstin tulkinnat rakentuvat suhteessa konteksteihin ja tätä kautta jotkut tulkinnat muodostuvat tarkasteltavissa konteksteissa "valideimmiksi" kuin toiset. Kontekstin koko ja syvyys on suurempi kuin tekstuaalisessa analyysissä: mikrosta siirrytään kohti makrokontekstia eli yhteiskunnallista, sosiaalista, kulttuurista ja historiallista kontekstia, johon teksti linkittyy ja peilautuu. (Heracleous 2004, 181; Koskinen, Alasuutari & Peltonen 2005, 207.)

Tulkitsevassa analyysissä fokus on sosiaalisessa kontekstissa ja sitä ylläpitävässä diskurssissa. Tutkimuksella pyritään ymmärtämään kontekstia ja tutkimaan aineistoa, joka tarjoaa ymmärryksen "kokonaiskuvasta", ei niinkään yksittäisten tekstien mikroanalyyseistä. Konstruktivistinen ajattelu on ensisijaista: tutkimus pyrkii selvittämään, miten laajemmat diskursiiviset kontekstit ovat syntyneet ja kehittyneet sekä mitä ne mahdollistavat. Tulkitsevassa (struktuurialistissa) analyysissä ei suoraan oteta huomioon vallan näkökulmaa. (Phillips & Hardy 2002, 23–25.)

Retorinen diskurssianalyysi voidaan myös lukea osaksi tulkitsevaa analyysia. Retoriikan analyysissä tarkastellaan tilannetta, yleisöä, puhujaa ja tekstuaalisia piirteitä siitä näkökulmasta, kuinka retorinen diskurssi voi vaikuttaa toimijoiden ymmärrykseen, arvoihin ja uskomuksiin. Tulkitsevassa analyysissä sitä tarkastellaan todellisuutta konstruotivana välineenä ja argumentoinnin keinona, ei niinkään vallankäytön näkökulmasta (vrt. kriittinen diskurssianalyysi). (Heracleous 2004, 182.)

3.2.3 Liike tekstin taa ja alle: kriittinen diskurssianalyysi

Kriittinen diskurssianalyysi tarkastelee sitä, miten sosiaalista valtaa, sen väärinkäyttöä, dominointia ja epätasa-arvoisuutta synnytetään, pidetään yllä ja vastustetaan tekstin ja puheen avulla sosiaalisessa ja yhteiskunnallisessa kontekstissa. Kriittisen diskurssianalyysin kautta voidaan nähdä, miten diskursiivinen toiminta rakentaa valtaa ja instituutioita niiden itsestäänselvyyksinä pidettävien ymmärrysten ja merkitysten kautta, jotka

suosivat joitakin toimijoita ja vastaavasti syrjäyttävät toisia. Kriittisellä diskurssianalyysillä pyritään systemaattisesti tutkimaan niitä (piilossa olevia) deterministisiä ja kausaalisia suhteita, jotka vallitsevat diskurssien (diskursiivisten käytänteiden, tapahtumien ja tekstien) ja laajempien sosiaalisten ja kulttuuristen rakenteiden, suhteiden ja prosessien välillä. Kriittinen diskurssianalyysi pyrkii osoittamaan, miten nämä diskursiiviset käytänteet, tapahtumat ja tekstit syntyvät ja muokkautuvat valtasuhteiden sekä vallantavoittelun mukaan. Samalla pyritään osoittamaan, miten diskurssien ja vallan välinen näkymätön mutta näkyväksi tehtävä suhde toimii vallan ja hegemonian luojana. (Fairclough 1993,135; van Dijk 2001, 352–353; Phillips & Hardy 2002, 27.)

Kriittisen ja analyttisen orientaation perusero löytyy ennen kaikkea tutkimuksen lähtökohdista, tutkimuksen ja tutkijan tavoitteista ja sitoumuksista, joilla on vaikutusta ja seurauksia analyysin tekemiseen. Analyttisen orientaation tavoitteena on (yksityiskohtaisesti) ja neutraalisti eritellä sosiaalista todellisuutta ja sen ilmiöitä. Kriittisen tutkimuksen pyrkimyksenä on puolestaan tuottaa puheenvuoro suhteessa vallitsevaan sosiaaliseen järjestykseen ja sen lähtöoletuksena on käsitys alistussuhteista. Tällöin tutkimus tarkastelee niitä diskursiivisia (kielen) käytäntöjä, joilla näitä suhteita syntyy, säilytetään ja oikeutetaan. Kriittisessä diskurssianalyysissä puhutaan mm. ideologiasta, vallasta, valtasuhteista, hallitsevista diskursseista ja vaiennetuista äänistä. (Jokinen & Juhila 1999, 86–87; Vaara, Tienari & Laurila 2006, 792; van Dijk 2001, 354.)

Kriittisessä diskurssianalyysissä fokus on eliittiryhmien ja instituutioiden dominointisuhteissa, joita toteutetaan, legitimoidaan tai muutoin uusinnetaan tekstin ja puheen avulla. Yksi vallan ja diskurssin suhteen keskeisistä tekijöistä on se, miten eri sosiaalisilla ryhmillä on mahdollisuus osallistua (yleiseen tai julkiseen) diskurssiin ja tätä kautta syntyvä epätasa-arvo. Dominoinnin käsitteessä olennaista on vallankäytön ja valta-aseman hyväksyttävyys ja legitimitetti (näiden kyseenalaisuus tai vallan väärinkäyttö) sekä myös negatiiviset seuraukset (kuten epätasa-arvo). Huomio on siis ennen kaikkea sosiaalisissa kysymyksissä, joita pyritään ymmärtämään diskurssianalyysin kautta. Teoriat, metodit ja empiirinen työ valitaan juuri tämän relevanssin ja sosiopoliittisten tavoitteiden näkökulmasta. Tavoitteena on muutos: sekä diskursiivisten käytäntöjen muuttaminen että niiden kautta vaikuttaminen sosiaalisiin ja kulttuurisiin muutoksiin. Kriittisyydellä tuetaan niitä, jotka eniten kärsivät dominoinnista ja epätasa-arvosta (solidarisuus näitä kohtaan). (van Dijk 1993, 249–252; Fairclough 1993, 137.)

Kriittinen diskurssianalyysi tarkastelee kieltä sekä yhteiskunnallisena tuotoksena että yhteiskunnallisena vaikuttajana. Varsinaisena tarkastelun kohteena on näiden näkökulmien suhde toisiinsa, niiden välinen jännite. Kriittisessä diskurssianalyysissä pyritään kuvaamaan, selittämään ja kritisoimaan niitä tapoja, joilla dominoivat diskurssit (epäsuorasti) vaikuttavat sosiaalisesti jaettuun ymmärrykseen, asenteisiin ja ideologioihin. Keskeistä on se, miten nämä diskurssit tuottavat konkreettisia malleja tulkita ja toimia.

Analyysissa keskeisiä elementtejä ovat tekstin ja puheen rakenteet, diskursiiviset strategiat, joilla vaikutetaan vastaanottajiin. Diskursiivisella dominoinnin uusintamisella on siten kaksi ulottuvuutta: tuotanto ja vastaanottaminen, joita kumpaakin analysoidaan. Vastaanottajien mentaalisia malleja voidaan manipuloida niin, että syntyy ”toivottuja” sosiaalisia käsityksiä ja ajattelua (asenteita, ideologioita, normeja ja arvoja), jotka tukevat dominoivan ryhmän intressejä. Kriittinen diskurssianalyysi pyrkii alistettujen ja epätasa-arvoisen kohtelun paljastamisen kautta kohteena olevien tukemiseen ja vapauttamiseen, sosiaaliseen muutokseen: sillä on selkeästi emansipatorinen päämäärä. (van Dijk 1993, 258–280; Wooffitt 2005, 138–139; Fairclough 1995, 75–76.)

Diskurssianalyysin kautta voidaan esittää vähintään kolmenlaista kritiikkiä: ideologista, retorista ja strategista. Ideologinen kritiikki kohdistuu niihin vaikutuksiin, joita diskurssilla on sosiaalisiin valtarakenteisiin. Retorinen kritiikki fokuoitetuissa teksteissä ja puheissa esiintyvään taivutteluun. Strateginen kritiikki keskittyy muutokseen: siihen miten diskurssi kuvaa ja sopii niiden sosiaalisten toimijoiden strategioihin, joiden tavoitteena on muuttaa yhteiskuntaa tiettyyn suuntaan tai tietyllä tavalla. Kriittisessä organisaatio- ja johtamistutkimuksessa on lukuisia diskurssitutkimuksellisia lähestymistapoja. Niiden keskiössä on kritiikki työn ja organisaation johtamista kohtaan. Niille on yhteistä myös käsitys siitä, että diskursseilla on tärkeä rooli materiaalsen todellisuuden luomisessa: diskurssien kautta säännöt, identiteetit, kontekstit, arvot ja toimintatavat realisoituvat, ja näiden kautta puolestaan määrittyvät sosiaaliset käytännöt. (Fairclough et al. 2004, 5; Grant, Iedema & Oswick 2009, 213–214.)

Kriittisyyttä edustavan tutkijan positio voi olla joko asianajaja tai keskustelija. Asianajajaksi positioituva tutkija pyrkii tutkimuksensa kautta edesauttamaan jonkin päämäärän saavuttamista, aikaansaamaan muutosta. Asianajaja tarkastelee ja analysoi aineistoaan päämäärähakuisesti, valittujen silmälasien läpi. Samalla kun hän tutkii sosiaalisen todellisuuden rakentumista diskurssien kautta ja diskursseissa, hän pyrkii myös kriittisesti selvittämään, miten ja voiko todellisuutta rakentaa toisin. (Juhila 1999, 207–208.)

Keskustelijan positioissa suuntaudutaan kohti tutkimuksen yleisöä ja asetetaan tutkimuksen tulokset osaksi julkista neuvottelua. Keskustelijaksi voi siirtyä niin analyytikon, asianajajan kuin tulkitsijankin positioista tehtyjen tutkimusten ja tutkimustulosten pohjalta. Myös keskustelijan positioista käsin voi olla kriittinen. Keskustelijan kriittisyys ei perustu ennakkokäsityksiin vaan pohjautuu kielellisten aineistojen analyysiin, ja se voi olla ideologista tai kohdistua faktan konstruointiin. Ideologinen kritiikki pureutuu legitimitetin, epätasa-arvon ja riiston tuottamisen käytäntöihin eli siihen, miten ihmiset saadaan (diskurssin kautta) hyväksymään alistussuhteet modernin yhteiskunnan välttämättöminä osina. Faktan konstruoinnin kritiikki puolestaan kohdistuu niihin puheen ja tekstin muotoihin, jotka saavat maailman näyttämään (itsestään) selvältä ja vakaalta ja jotka samalla syrjäyttävät muita todellisuuden tulkittamisen mahdollisuuksia. (Juhila 1999, 220–221, 230.)

3.3 Diskurssianalyysi kolmevaiheisena prosessina

3.3.1 Perusta

Diskurssianalyysissa kriittinen ja analyttinen orientaatio eivät sulje toisiaan pois. On mahdollista, että lähtökohdiltaan selkeästi analyttisestä tutkimuksesta tulee lopulta kriittinen puheenvuoro, mikäli aineiston analyysi tuottaa kriittistä potentiaalia sisältäviä tuloksia. Yhdestä analyysityypistä toiseen liikkumista edellytetään silloin, kun tutkimuskysymykset ovat erilaisia. Tutkimuksen fokuksen muuttaminen johtaa usein uuteen (jatko)tutkimukseen, joka saattaa edustaa erilaista analyysityyppitarvetta kuin alkuperäinen. Kun tutkijat yrittävät ymmärtää tutkimansa ilmiön eri näkökulmia, he tarvitsevat erilaisia analyyseja ja viitekehyyksiä. (Jokinen & Juhila 1999, 87; Phillips & Hardy 2002, 40; Koskinen, Alasuutari & Peltonen 2005, 214.)

Diskurssianalyysi voi perustutkimuksen lisäksi sisältää myös soveltavaa ja kriittistä tutkimusta. Erityisesti kielenkäytön ideologisten seurausten pohtiminen on usein hyödyllistä ja se voi lisätä tutkimusten relevanssia kriittisyyden kautta. Kielenkäytöllä voidaan tuottaa esimerkiksi toiseutta ja alistettuja positioita. Tämänäyttöiset prosessit tehdään näkyviksi perustutkimuksen kautta. Niiden kommentointi ja kritisointi sekä mahdollisesti myös muutossuuntien hahmottelu sopivat hyvin osaksi diskurssianalyttistä tutkimusta. (Juhila & Suoninen 1999, 245.)

Vakiintuneiden tekniikoiden ja tapojen puuttuminen diskurssianalyysista aiheuttaa sen, että tutkijan ja kirjoittajan on usein "kustomoitava" analyysinsä, perusteltava valintansa ja kuvattava tutkimuksensa tarkasti. Diskurssin mikrotason (paikallisen, tilanteellisen) ja Diskurssin makrotason välillä liikkuminen ei ole helppoa, koska niiden lähtökohdat ovat erilaiset. Vaikeuden ei kuitenkaan pitäisi lannistaa tämänkaltaista tutkimusotetta etenäkään silloin, kun sillä on sosiaalista relevanssia ja hyötyä. (Alvesson & Kärreman 2000b, 1134; (Phillips & Hardy 2002, 85.)

Seuraavassa esitän diskurssianalyysin kolmevaiheisena, etenevänä prosessina. Olen kehittänyt mallia empirian kautta (tarkemmin: Pynnönen & Takala 2013.) Analyysi etenee kerroksittain pinnalta syvemmälle ikään kuin kuorien tekstiä: tekstuaaliselta ja lingvistikalta tasolta edetään tulkinnan kautta kriittiseen analyysiin. Kriittiselle diskurssianalyysille on ominaista kolmijakoisuus: siihen kuuluvat kolmena tavoitteena selitys, tulkinta ja kritiikki. Toisaalta myös analysoitavia tekijöitä - tekstit, diskurssit (diskurssikäytännöt) ja kontekstit - on kolme ryhmää. (Wodak 2011, 624-627). Näistä tekijöistä muodostuvia malleja ovat esittäneet Fairclough (1995, 78-87; Fairclough 1993, 136-138), jonka mallissa keskeisiä ovat teksti (kirjoitettu tai puhuttu), diskurssikäytännöt (eli tekstin tuottamisen, jakelun ja kuluttamisen prosessit) sekä viestintätilanne. Wodak (2011, 628-629) esittää mallin, jonka keskiössä on viestintätilanne, intertekstuaalisuus/-diskursiivisuus ja näiden

suhde niin laajempaan kontekstiin kuin myös muihin kuin lingvistisiin tekijöihin (mm. fyysinen tila).

Esittämäni analyysiprosessi rakentuu aiemmissa luvuissa esitettyjen diskurssianalyttisten lähestymistapojen varaan ja suuntaa kohti kriittisyyttä. Se kuitenkin poikkeaa em. kriittisen diskurssianalyysin kolmivaiheisista malleista vähintään ihmiskäsitykseltään. Ihmiskäsitys on perinteistä kriittistä ajattelua voluntaristisempi ja subjektivistisempi: tekstiä tai sen tuottamista eivät (deterministisesti) määrittele olemassa olevat yhteiskunnalliset ja historialliset rakenteet tai diskurssit vaan myös sen tuottajat ja kuluttajat tekevät ja voivat tehdä valintoja ja tulkintoja, joilla on seurauksia. Keskiössä on siten se, mitä ihminen voi kielellään ja kielenkäytöllään tehdä.

3.3.2 Kolmevaiheinen prosessi

KUVIO 3 Diskurssianalyysin vaiheet

Diskurssianalyysia voi lähestyä syvenevänä prosessina, joka käynnistyy tekstuaalisella, tekstin tasossa liikkuvalla analyysillä. Tutkijan suhde tekstiin on analyttinen ja analyysissa hyödynnetään empirististä, havainnoivaa otetta. Tutkija lukee aineistoa ja tekee huomioita sen sisällöstä, rakenteesta, järjestyksestä sekä lingvistisistä tekijöistä. Teksti itsessään on fokuksessa: sanat, ilmaukset, lauseet, virkkeet, metaforat sekä selonteot kokonaisuutena. Analyysin konteksti on tilanteinen, paikallinen ja tekstuaalinen, mikrotasoinen. Tutkijan analyysissaan tekemät johtopäätökset (mm. luokittelut) lisäävät analyysiin myös hieman tulkinnallisuutta. Tutkimusote on kuitenkin neutraali ja siinä tehtävät johtopäätökset ovat objektivistisempia kuin myöhempien vaiheiden ratkaisut. Analyysin tuloksena syntyy tekstin perusrakenteen, sen kantavien teemojen ja ominaisuuksien luokittelu, jonka perusteella voidaan

kuvata sitä, mitä ilmiöstä sanotaan ja miten ilmiöstä puhutaan. Diskurssi voidaan siten tunnistaa ja sen tunnusmerkkejä kuvata.

Analyysin toinen taso on tulkitseva ja pyrkii ymmärtämään tekstiä ja diskurssia laajemmin. Ymmärtäminen kohdistuu niihin merkityksiin, joita tekstillä ja sen edustamalla diskurssilla on konteksteissaan: aineisto asetetaan tilanteeseen, intertekstuaaliseen ja yhteiskunnalliseen kontekstiinsa ja merkitykset peilautuvat sekä aineistoon että aineistosta kontekstiin. Tulkitsevan analyysin tuloksena syntyy representaatioita, jotka kertovat siitä, millaiseksi jokin ilmiö tekstin ja diskurssin kautta tehdään. Tutkijan ote on tulkitseva ja myös hänen omat valintansa vaikuttavat siihen, millainen tulkinta (monista mahdollisista) syntyy.

Tutkimuskysymysten ja -intressin niin edellyttäessä voidaan edetä kriittisen diskurssianalyysin vaiheeseen, jossa representaatiot kyseenalaistetaan ja ne asetetaan erilaisten vallan ja vaikuttamisen viitekehyksiin. Erityisen tärkeää tämä on silloin kun tulkitsevassa analyysissä havaitaan, että joku tai jotkut representaatiot ovat dominoivia ja ikään kuin tekevät toisenlaiset tulkinnat ja vaihtoehdot mahdottomiksi. Vaikenevat äänet ja diskurssit nostetaan esiin ja pyritään murtamaan se, mikä aiemmissa analyysivaiheissa näyttää muodostuvan itsestään selväksi. Tutkijan ote on kriittinen ja emansipatorinen: tavoitteena on vähintään diskurssin muuttaminen mutta jopa sosiaalinen muutos. Kontekstit, joita vasten analyysia tehdään, ovat yhteiskunnallisia, historiallisia ja poliittisia. Kriittisessä analyysissä nämä kontekstit nähdään diskurssissa ja sitä kautta tekstissä, niitä säätelevinä.

Vaiheittain toteutettu diskurssianalyysi on systemaattinen. Systemaattisuuden tarvetta on jossain määrin myös peräänkuulutettu (esim. Fairclough 1992). Analyysin edeltävä vaihe antaa perusteet ja ainekset seuraavaan vaiheeseen. Näin esimerkiksi tulkitsevan analyysin kautta löydetty ja kuvatut representaatiot voivat synnyttää tarpeen kriittisempään tarkasteluun. Analyysin kolmevaiheisuutta ei kuitenkaan pidä tulkita normatiivisena: kunkin diskurssianalyttisen tutkimuksen tekijän ja kohteen tulee määritellä se, miten tutkimus tehdään.

4 DISKURSSIANALYYSIN HAASTEET

4.1 Diskurssin yksinkertaistaminen ja ylikuormittaminen

Alvessonin ja Kärremanin mukaan diskurssianalyysin mahdollisia riskejä ovat reduktionismi (joka on läsnä useimmissa diskurssianalyyseissa), ylikuormittaminen (overpacking) ja kolonisointi (colonization). Reduktionismi voidaan määritellä liialliseksi yksinkertaistamiseksi tai tiivistämiseksi. Reduktionistisuus tekstitasolla (diskurssi pienellä d:llä) jättää huomioimatta diskurssin ja todellisuuden (toiminnan) välisen suhteen: kontekstin nähdään ohjaavan diskurssia ja ”toiminta” redusoituu tekstin, puheen ja niissä tehtävien valintojen tasolle. Myös toimijan yksilöllisyys, oma ajattelu ja mielipiteet katoavat. Myös Diskurssi-tasolla ”yliyksinkertaistetaan”: Diskurssien nähdään lähtökohtaisesti ja vääjäämättä muodostavan ja selittävän todellisuuden, ohjaavan (ideologian lailla) toimintaa ja käyttäytymistä eikä ihmisellä itsellään ole merkittävää roolia. Ihminen ja hänen subjektiivisuutensa määrittyy Diskurssin kautta. (Alvesson & Kärreman 2011, 1121, 1126–1134.)

Ylikuormittamisella tarkoitetaan diskurssin käsitteen liian laajaa määrittelyä, jolloin siitä tulee vaikea käyttää. Liian laaja määrittely myös vaikeuttaa diskurssin merkityksen sekä vaikutusten tutkimista ja arviointia. Samaan diskurssiin sisällytettävien elementtien määrän lisääntyessä niiden välisten suhteiden ja vaikutusten arviointi vaikeutuu. Samalla hämärtyy vaihtoehtoisten selitysten ja muiden vaikuttavien tekijöiden (esimerkiksi kulttuuriset tekijät) mahdollisuus. Diskurssi ikään kuin kolonisoituu muut tekijät, alistaa ne osaksi itseään ja omaa valtaansa. (Alvesson & Kärreman 2011, 1121, 1135.)

Alvesson ja Kärreman esittävät em. haasteiden ratkaisemiseen ensinnäkin diskurssi-käsitteen määrittelyn selkeyttämistä sekä diskurssin (tekstifokusoitunut tutkimus) ja Diskurssin (paradigmatyyppinen diskurssitutkimus) erottamista toisistaan. Lisäksi diskurssia ei tulisi käyttää ainoana käsitteenä vaan myös sen ulkopuolelle jäävät, muut todellisuutta ja käsitystä

todellisuudesta muokkaavat sosiaaliset tekijät (esimerkiksi kulttuuri) tulisi huomioida. Myöskään diskurssin (vaikutus)voimaa ei tulisi yliarvioida. (Alvesson & Kärreman 2011, 1136–1143.)

Diskurssianalyysin perusta voidaan äärimmilleen vietyä nähdä myös vaikeutena erityisesti organisaatiotutkimuksessa, koska diskurssin ja muiden sosiaalisten (myös materiaalistien) elementtien suhde on sosiokonstruktionismin näkökulmasta haasteellinen. Epistemologisesti joustavampi tapa on tarkastella diskursseja kriittisen realismin lähtökohdista siten, että diskurssianalyysi kattaa 1) sosiaalisten tapahtumien lingvistiset ja semioottiset elementit, 2) sosiaalisten rakenteet ja käytännöt (ml. diskurssit), sekä erityisesti 3) niiden väliset suhteet. Tällöin analyysia tehdään ikään kuin dualistisesti, diskurssikäsitteen kattaessa sekä sosiaalisten tapahtumien lingvistiset piirteet että sosiaalisten rakenteiden ja käytäntöjen lingvistiset tekijät. Tutkimuksen keskiössä on se suhde, joka olemassa olevien sosiaalisten rakenteiden, toimintojen, identiteettien, diskurssijärjestysten ja organisaatioiden, ja toisaalta tapahtumien, prosessien ja toiminnan välillä on. (Fairclough 2005, 915–916, 923.)

4.2 Diskurssianalyttisen tutkimuksen luotettavuus ja vaikuttavuus

Diskurssianalyttikko ei tutkimuksessaan tavoittele tulkinnoilleen universaalien faktan statusta (vs. kvantitatiivinen tutkimus). Diskurssit eivät pakkaudu tiettyyn tekstiin tai tekstiklusteriin, eikä diskurssia koskaan voi tutkia kokonaisuudessaan. Tutkija voi jäljittää niistä vain johtolankoja riippumatta siitä, miten paljon aineistoa kerätään. Tällöin tutkimusprojekti on aina ja tietoisesti ”vajaa” ja keskeneräinen. Myös analyysin tulkinnallinen luonne tarkoittaa sitä, ettei tavoitteena ole selittää kaikkea vaan kuvata, tulkita ja tätä kautta luoda käsitys siitä, miten ihmiset käyttävät kieltä. Saturaaion käsite diskurssianalyysissä on ”elastinen”. (Juhila & Suoninen 1999, 234; Phillips & Hardy 2002, 74, 85.)

Kriittisen tutkimuksen arviointikriteerit voidaan nostaa kriittisestä teoriasta. Sen lisäksi, että arvioidaan tutkimuksen vaikutusta muutokseen ja vapautumiseen, olennaista on reflektointi. Kriittisen tutkijan täytyy aktiivisesti reflektoida omaa tulkintaansa sekä sitä, miten pitkälle meneviä tulkintoja tutkittavien kokemuksista voidaan tehdä esim. yhteiskunnan syvärakenteista. Tutkimusasetelmien tulisi olla demokraattisia, dialogisia. Positiivistiset validiteetti- ja yleistettävyyšnäkökulmat eivät sen sijaan ole kriittisen tutkimuksen tavoitteena. (Duberley & Johnson 2009, 362–363.)

Tutkimusmenetelmänä diskurssianalyysi on hyvin kiinnostava, koska se pyrkii aina osoittamaan jossain määrin kriittisesti toimimattomia seikkoja, tekemisen eettis-moraalisten perustelujen kritiikin tarvetta tai avartamaan ja paljastamaan totuuden luonteesta jotakin sellaista, mitä ihmiset eivät ilman diskurssianalyysiä huomaisi kysyä tai jopa pyrkiä muuttamaan.

Diskurssianalyysin ja sosiaalisen todellisuuden kaksijakoisuus (dikotomia) on kuitenkin ongelmallinen. Se vaikeuttaa muutosta materiaalisella tasolla vaikka merkitysten ja niiden luomisen kautta vaikutetaan myös materiaalsen tason asioihin. (Remes 2006, 307; Grant et al. 2009, 227.)

Diskurssianalyttinen tutkimuksen tarkoitus on havahduttaa ihmisiä huomaamaan, että ihmisten valta määritellä yhteiskunnassa esiintyviä ilmiöitä tai niiden tarkoituksenmukaisuutta on menetetty tai ollaan menettämässä. Kriittisen diskurssianalyysin menestys mitataan sen vaikuttavuudella ja relevanssilla eli sen kautta, miten se edesauttaa muutosta. Tutkijan asema voi olla marginaalinen suhteessa niihin, jotka ovat suoraan osallisia ja toimijoita mutta se voi edesauttaa vastarintaa ja tukea toimijoita. (Remes 2006, 313; van Dijk 1993, 253.)

Edellä konteksteissa on kuvattu tutkijan oman kontekstin keskeistä vaikutusta tutkimuksen kaikkiin rajauksiin ja valintoihin. Diskurssianalyysia tekevä tutkija on muiden mukana alisteinen diskursseille, joten hänen pitää kuvata itsensä tutkijana ja kertoa, miten hän itse on osallisena tutkimuksessa tai sen osissa. Oma rooli vaikuttaa muiden muassa siihen, millainen aineisto on, mistä positiosta sitä lähestyy ja millaisia rajoja tutkimuksessa tekee. Lisäksi pitää kysyä myös sitä, miten tutkijan henkilökohtaiset kokemukset, elämänhistoria tai yhteiskunnallinen paikka saavat hänet näkemään aineistosta tiettyjä asioita ja tulkitsemaan sitä juuri tietyllä tavalla. (Remes 2006, 339-340; Juhila 1999, 212-213.)

Tutkijan diskurssilla on melkoinen voima. Diskurssianalyttikon refleksiivisyys tarkoittaa sitä, että tutkija tarkastelee kriittisesti omaa kielenkäyttöään ja tutkimustuloksiaan eli omaa toimintaansa seurauksellisena osana sosiaalisen todellisuuden tuottamista. Myös tutkija osallistuu diskurssin konstruointiin käyttäessään kieltä, tuottaessaan tekstejä ja tehdessään tutkimustyötään. Tutkimus nähdään yhtenä puheenvuorona puheenvuorojen ketjussa ja tutkimuksen keskeinen tehtävä on uuden keskustelun synnyttäminen, ei pyrkimys sen lopettamiseen. Tutkimuksella, sen tekemisen ja kirjoittamisen tavalla sekä tutkijan omalla positiolla on vaikutusta myös siihen, mitkä "äänet" saavat tilaa ja mitkä eivät. (Jokinen 1999a, 41; Jokinen & Juhila 1999, 85-86; Juhila & Suoninen 1999, 251, (Phillips & Hardy 2002, 2, 84.)

Tieto diskursiivisesta kielenkäytöstä lisää usein myös puhujan tai kirjoittajan oman kielenkäytön sensitiivisyyttä: toimija tulee tietoisemmaksi kielenkäyttönsä vaikutuksista ja seurauksellisuudesta. Tällaista tietoisuutta diskurssintutkija voi niin halutessaan myös edistää esittelemällä tuloksiaan erilaisille yleisöille. Koska diskurssit samanaikaisesti niin säilyttävät, legitimoivat kuin muuttavat representaatiota ja ihmisten tapoja toimia, niiden tutkimus tekee ihmiset tietoiseksi diskursseista ja siten ihmiset pääsevät vaikuttamaan tulevaisuutensa diskursseihin, eli siihen, millainen tulevaisuus on. (Remes 2006, 339; Fairclough et al. 2004, 2; Juhila & Suoninen 199, 244-245.)

5 YHTEENVETO JA POHDINTA

Tavoitteenani on tässä artikkelissa ollut kuvata diskurssia tutkimuksen kohteena erilaisista näkökulmista sekä yhdistää näitä erilaisia näkökulmia tutkimukselliseksi ja metodiseksi jatkumoksi, jonka avulla mm. johtamis- ja organisaatiotutkimusta voidaan tehdä rikkaasti ja monipuolisesti. Erityisesti jatkumoajattelu soveltuu diskurssien mikro- ja makrotasojen välisen sillan rakentamiseen sekä erilaisten vaiettujen ilmiöiden tutkimiseen. Esittämäni kolmevaiheista mallia voidaan epäilemättä kritisoida liiallisesta yksinkertaistamisesta ja diskurssianalyysia koskevan tutkimuksen ja kirjallisuuden valtavan laajuuden huomioiden kritiikki on täysin oikeutettua. Malli silti havainnollistaa sitä, miten tekstien edustamaa diskurssia voidaan systemaattisesti analysoida.

Yhteenvetona edellä olevasta olen koonnut taulukkoon 1 keskeisiä asioita diskurssianalyysin erilaisista lähestymistavoista ja sitä koskevista näkemyksistä sekä niiden lähteistä. Ne on ryhmitelty luvussa 3 esittämäni tasojaon mukaisesti. Taulukon sarakkeiden erottaminen toisistaan katkoviivoilla on tarkoituksellista: erilaiset lähestymistavat eivät välttämättä ole ”lokeroitavia” tai toisistaan selkeästi rajautuvia vaan pikemminkin toisiinsa kietoutuvia. Tätä jatkumoa kuvaavat myös taulukon nuolet.

Esittämäni analyytinen jatkumo etenee tässä taulukossa vasemmalta oikealle: tekstin tasosta ja paikallisesta / tilanteisesta kontekstista siirrytään kohti yhteiskunnallista ja sosiokulttuurista kontekstin tasoa. Suhteellisen mekaanisesta analyysistä syvennetään otetta tulkintoihin ja edelleen niiden tulkintoihin suhteessa erilaisiin viitekehyksiin. Tekstuaalisen analyysin ja tulkitsevan diskurssianalyysin kautta on mahdollisuus jatkaa kriittiseen analyysiin, joko tekstipainotteisena tai kontekstipainotteisena, tutkimuksen kohteesta ja tutkimuskysymyksistä riippuen. Kontekstit laajenevat edettäessä ja samalla diskurssin valtaan ja hierarkioihin (myös diskurssijärjestyksiin) liittyvät kysymykset lisääntyvät. Tutkija liikkuu analyytikon positiosta kohti keskustelijan positiota. Tutkimus rikastuu koko matkan ajan.

	TEKSTIN TASO	TULKINNAN TASO	KRIITTISYYDEN TASO	LÄHDE
Traditio	englantilainen (keskustelupainotteinen)	ranskalainen (kulttuuripainotteinen)	saksalainen (todellisuuspainotteinen)	Remes (2006)
Tieteenfilosofinen lähtökohta	empiristinen	rationalistinen	pragmaattinen / kriittinen	Remes (2006)
Tiedonintressi	empiiris-analyyttinen (tekninen)	historiallis-hermeneuttinen (kommunikatiivinen)	kriittinen ja reflektiivinen (emansipatorinen)	Habermas, sit. Alvesson & Willmott 2012
Analyysin taso	tekstin taso: sanat, ilmaukset, lauseet, virkkeet, metaforat	tulkinnallinen: tekstin ja merkitysten ymmärtäminen	tekstin takana ja alla, piilo- ja syvämerkitykset, merkitysten merkitykset ja vaikutukset	Pynnönen
Suhde diskurssiin	diskurssin merkit tekstissä, diskurssin löytäminen	diskurssin muotoutuminen, tuottaminen	diskurssiin kohdistuva kritiikki, diskurssin muuttaminen	Remes 2006
Diskurssi	tekstien muodostama	tekstit konteksteissaan	kontekstit teksteissä	Pynnönen
Diskurssin taso	mikro, diskurssi (small d approach, tekstifokus)	mikron ja makron suhde	mega, Diskurssi (Paradigm-type approach, käsitetason ilmiöt)	mm. Alvesson & Kärreman 2000b
Analyysityyppi 1	lingvistinen	intertekstuaalinen / interdiskursiivinen	kriittinen	Fairclough 1995
Analyysityyppi 2	sosiolingvistinen analyysi, kriittinen lingvistinen analyysi	tulkitseva diskurssianalyysi	kriittinen diskurssianalyysi	Phillips & Hardy 2002
Kontekstin taso	paikallinen, tilanteinen, esiintymä (organisaatio= puhekonteksti)	←→	sosiaalinen, historiallinen, kulttuurinen, yhteiskunnallinen	mm. Alvesson & Kärreman 2000b
Kontekstin merkitys	pieni	←→	keskeinen	mm. Phillips & Hardy 2002
Fokus /välineet:	teksti itsessään (sisältö ja muoto); sisällönanalyysi, teemat, tyypit, luokittelu, lingvistiset piirteet	teksti konteksteissaan; tulkinnat, representaatiot	kontekstit tekstissä: toiseus, valta, hierarkia, dekonstruktio, instituutiot, legitimointi, manipulointi	Pynnönen eri lähteiden perusteella
Tutkijan positio	analyttikko	tulkitsija	asianajaja / keskustelija	Juhila 1999

TAULUKKO 1 Diskurssianalyttisten lähestymistapojen yhteenveto

Vaiheittain tehtävää diskurssianalyysia ohjaa eri vaiheissa ikään kuin erilainen tiedonintressi. Habermasin mukaan tiedonintressejä on kolme: tekninen, kommunikatiivinen ja emansipatorinen. Teknisen tiedonintressin tavoitteena on pystyä paremmin ennakoimaan ja kontrolloimaan sosiaalisia ja luonnonvoimia. Habermasin mukaan kyseessä on empiiris-analyyttinen näkökulma tietoon, jossa tieteelliset opit ja niihin liittyvät teknologiat korostuvat. Tiedonintressinä voi olla myös kehittää parempi ymmärrys toisten ihmisten elämästä, jolloin keskiössä on ihmisen halu ymmärtää ja kommunikoida toisten kanssa (kommunikatiivinen tiedonintressi). Habermasin mukaan tämä on historiallis-hermeneuttinen näkökulma tietoon ja sen olemukseen. Kolmas tiedon laji liittyy vallan käyttöön todellisuuden konstruoinnissa ja representoinnissa. Tämä Habermasin mukaan emansipatorinen tiedonintressi tuottaa kriittisesti reflektointia tietoa, jonka tavoitteena on paljastaa dominoinnin ja hyväksikäytön/riistämisen tuottama tarpeeton kärsimys. Kriittinen tiede paljastaa nämä suhteet rekonstruoiden ne prosessit, joiden kautta ”riippuvuus-suhteet” ovat normalisoituneet tai (Habermasin käsitettä käyttäen) ideologisesti jähmettyneet. (Alvesson & Willmott 2012, 52–54.)

Vaiheesta toiseen etenevä analyysi on myös keino pyrkiä yhdistämään kielenkäytön, diskurssin ja kontekstin mikro- ja makrotasot. Tutkija etenee analyysinsä myötä positiosta toiseen. Analyytikon positiosta ja analyttisessä tutkimusotteesta hän suhtautuu (melko) neutraalisti aineistoon ja objektiivisesti tutkimuksensa tavoitteisiin, unohtamatta kuitenkaan oman tutkijakontekstinsa vaikutusta. Tulkitsijan positiosta siirtyessään subjektivismi tulee mukaan vahvemmin ja välittyy niihin tulkintoihin, joita tutkija analyysissaan tekee. Kriittisyys voi perustua joko lähtöoletuksiin (asianajaja) tai analyysin paljastamiin seikkoihin (keskustelijä). Asianajajan positiosta tutkijan intressissä on jo lähtökohtaisesti paljastaa ja tehdä näkyväksi, pohtia vaihtoehtoisia todellisuuksia ja osallistua niiden tuottamiseen. Keskustelijaksi tutkija siirtyy viimeistään silloin, kun tutkimuksen lopputulema – raportti, artikkeli tai muu julkilausuma – osallistuu keskusteluun diskursseista, niiden representaatioista ja yhteiskunnallisista ilmiöistä.

Monet diskurssianalyysin koulukuntia erottavat rajat ja käsitykset sekoittuvat tai hämärtyvät esittämässäni analyysimallissa. Lukuisat väittelyt mm. siitä, mikä on todellisuuden luonne (vain diskursseissa vai myös niiden ulkopuolella) tai kumpi tulee ensin, yhteiskunnallinen konteksti (top-down-ajattelu) vai diskurssi (bottom-up-analyysi), ovat leimanneet tieteellisissä julkaisuissa käytävää, vaikutusvaltaisten toimijoiden käymää keskustelua tästä tieteen tekemisen tavasta. Keskustelun fokus siirtyy usein pois siitä, josta kaikki käynnistyy: kielestä ja sen käytöstä, diskurssista ja tekstistä (sen muodosta riippumatta), joka sitä edustaa. Jokaisella koulukunnalla on kuitenkin

annettavaa toisilleen ja kuten diskurssianalyysi itsessään osoittaa, monet tulkinnat ovat mahdollisia samasta asiasta. Vaihtoehdottomuus ja itsestään selvyys ovat asioita, joita tulisi välttää.

LÄHTEET

- Ainsworth, S. & Hardy, C. 2004. Critical Discourse Analysis and Identity: Why Bother? *Critical Discourse Studies*, Vol. 1(2), 225-259.
- Alvesson, M. & Kärreman, D. 2000a. Taking the Linguistic Turn in Organizational Research: Challenges, Responses, Consequences. *Journal of Applied Behavioral Science*, Vol. 36 (2), 136-158.
- Alvesson, M. & Kärreman, D. 2000b. Varieties of Discourse: On the Study of Organizations through Discourse Analysis. *Human Relations*, Vol. 53 (9), 1125-1149.
- Alvesson, M. & Kärreman, D. 2011. Decolonializing discourse: Critical reflections on organizational discourse analysis. *Human Relations*, Vol. 64(9), 1121-1146.
- Alvesson, M. & Willmott, H. 2012. *Making Sense of Management: A Critical Introduction*. SAGE, London.
- Calás, M. & Smircich, L. 1991. Voicing Seduction to Silence Leadership. *Organization Studies*, Vol. 12(4), 567-602.
- Duberley, J. & Johnson, P. 2009. Critical Management Methodology. Teoksessa M. Alvesson, T. Bridgman & H. Willmott (Eds) *The Oxford Handbook of Critical Management Studies*. Oxford: Oxford University Press, 345-368.
- Erkama, N. & Vaara, E. 2010. Struggles Over Legitimacy in Global Organizational Restructuring: A Rhetorical Perspective on Legitimation Strategies and Dynamics in a Shutdown Case. *Organization Studies*, Vol. 31(7), 813-839.
- Fairclough, N. 1992. Discourse and text: linguistic and intertextual analysis within discourse analysis. *Discourse & Society*, Vol. 3(2), 193-217.
- Fairclough, N. 1993. Critical discourse analysis and the marketization of public discourse: the universities. *Discourse & Society*, Vol. 4(2), 133-168.
- Fairclough, N. 1995. *Miten media puhuu*. Suom. Blom, Virpi ja Hazard, Kaarina. Vastapaino, Tampere.
- Fairclough, N. 2005. Peripheral Vision: Discourse Analysis in Organization Studies: The Case for Critical Realism. *Organization Studies*, Vol.26(6), 915-939.
- Fairclough, N., Graham, P., Lemke, J. & Wodak, R. 2004. Introduction. *Critical Discourse Studies*, Vol. 1(1), 1-7.
- Grant, D., Iedema, R. & Oswick, C. 2009. Discourse and Critical Management Studies. Teoksessa M. Alvesson, T. Bridgman & H. Willmott (Eds) *The Oxford Handbook of Critical Management Studies*. Oxford: Oxford University Press, 213-231.
- Heracleous, L. 2004. Interpretivist Approaches to Organizational Discourse, teoksessa D. Grant, C. Hardy, C. Oswick & L. Putnam

- (Eds), *The SAGE Handbook of Organizational Discourse*. London: SAGE, 175-193.
- Jokinen, A. 1999a. Diskurssianalyysin suhde sukulaistraditioihin. Teoksessa A. Jokinen, K. Juhila & E. Suoninen (toim.) *Diskurssianalyysi liikkeessä*. Tampere: Vastapaino, 37-53.
- Jokinen, A. 1999b. Vakuuttelevan ja suostuttelevan retoriikan analysoiminen. Teoksessa A. Jokinen, K. Juhila & E. Suoninen (toim.) *Diskurssianalyysi liikkeessä*. Tampere: Vastapaino, 126-159.
- Jokinen, A. & Juhila, K. 1999. Diskurssianalyttisen tutkimuksen kartta. Teoksessa A. Jokinen, K. Juhila & E. Suoninen (toim.) *Diskurssianalyysi liikkeessä*. Tampere: Vastapaino, 54-97.
- Jokinen, A., Juhila, K. & Suoninen, E. 1993. Diskursiivinen maailma: teoreettiset lähtökohdat ja analyttiset käsitteet. Teoksessa A. Jokinen, K. Juhila & E. Suoninen (toim.) *Diskurssianalyysin aakkoset*. Tampere: Vastapaino, 17-47.
- Juhila, K. 1999. Tutkijan positiot. Teoksessa A. Jokinen, K. Juhila & E. Suoninen (toim.) *Diskurssianalyysi liikkeessä*. Tampere: Vastapaino, 201-232.
- Juhila, K. & Suoninen, E. 1999. Kymmenen kysymystä diskurssianalyysistä. Teoksessa A. Jokinen, K. Juhila & E. Suoninen (toim.) *Diskurssianalyysi liikkeessä*. Tampere: Vastapaino, 233-252.
- Kilduff, M. & Kelemen, M. 2004. Deconstructing Discourse. Teoksessa D. Grant, C. Hardy, C. Osrick & L. Putnam, L. (Eds.) *The SAGE Handbook of Organizational Discourse*. London: SAGE, 259-274.
- Koskinen, I., Alasuutari, P. & Peltonen, T. 2005. Laadulliset menetelmät kauppatieteissä. Vastapaino, Tampere.
- Martin, J. 1990. Deconstructing Organizational Taboos: The Suppression of Gender Conflict in Organizations. *Organization Science* Vol. 1(4), 339-359.
- Mumby, D. & Stohl, C. 1991. Power and discourse in organization studies: absence and the dialectic of control. *Discourse & Society*, Vol. 2(3), 313-332.
- Phillips, N. & Hardy, C. 2002. *Discourse Analysis: Investigating Processes of Social Construction*. Sage University Papers Series on Qualitative Research Methods, Vol. 50. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Phillips, N., Lawrence, T. & Hardy, C. 2004. Discourse and institutions. *Academy of Management Review* Vol. 29(4), 635-652.
- Pietikäinen, S. & Mäntynen, A. 2009. *Kurssi kohti diskurssia*. Vastapaino, Tampere.
- Potter, J. 2004. Discourse analysis as a way of analysing naturally occurring talk, teoksessa D. Silverman (Ed) *Qualitative Research: Theory, Method and Practice*. SAGE Publications, London, 200-221.
- Puusa, A. 2011. Laadullisen aineiston analysointi. Teoksessa A. Puusa & P. Juuti (toim.) *Menetelmäviidakon raivaajat*. Perusteita laadullisen

- tutkimuslähestymistavan valintaan. Hansaprint: Johtamistaidon opisto, 114-125.
- O'Regan, J. 2006. The Text as a Critical Object. On theorizing exegetic procedure in classroom-based critical discourse analysis. *Critical Discourse Analysis*, Vol. 3(2), 179-209.
- Pynnönen, A. & Takala, T. 2013. Recognized but not Acknowledged: Searching for the Bad Leader in Theory and Text. *Electronic Journal of Business Ethics and Organization Studies*, Vol. 18(2), 4-19.
- Remes, L. 2006. Diskurssianalyysin perusteet. Teoksessa J. Metsämuuronen (toim.) *Laadullisen tutkimuksen käsikirja*. Jyväskylä: Gummerus,
- Reyes, A. 2011. Strategies of legitimization in political discourse: From words to actions. *Discourse and Society*, Vol 22(6), 781-807.
- Siltaoja, M. & Vehkaperä, M. 2011. Diskurssianalyysi johtamis- ja organisaatiotutkimuksessa. Teoksessa A. Puusa & P. Juuti (toim.) *Menetelmäviidakon raivaajat. Perusteita laadullisen tutkimuslähestymistavan valintaan*. Hansaprint: Johtamistaidon opisto, 206-231.
- Spitzmüller, J. & Warnke, I. 2011. Discourse as a "linguistic object": methodical and methodological delimitations. *Critical Discourse Studies*, Vol. 8(2), 75-94.
- Suoninen, E. 1999. Näkökulma sosiaalisen todellisuuden rakentumiseen Teoksessa A. Jokinen, K. Juhila & E. Suoninen (toim.) *Diskurssianalyysi liikkeessä*. Tampere: Vastapaino, 17-36.
- Thomas, R. 2009. Critical Management Studies on Identity: Mapping the Terrain. Teoksessa M. Alvesson, T. Bridgman & H. Willmott (Eds) *The Oxford Handbook of Critical Management Studies*. Oxford: Oxford University Press, 166-185.
- Vaara, E., Tienari, J. & Laurila, J. 2006. Pulp and Paper Fiction: On the Discursive Legitimation of Global Industrial Restructuring. *Organization Studies*, Vol. 27(6), 789-810.
- van Dijk, T. 1993. Principles of critical discourse analysis. *Discourse & Society*, Vol. 4(2), 249-283.
- van Dijk, T. 2001. Critical Discourse Analysis. Teoksessa D. Tannen, D. Schiffrin & H. Hamilton (Eds) *Handbook of Discourse Analysis*. Oxford: Blackwell, 352-372.
- van Dijk, T. 2006. Discourse and Manipulation. *Discourse & Society*, Vol. 17 (3), 359-383.
- Väliaverronen, E. 1999. Mediatekstistä tulkintaan. Teoksessa A. Kantola, I. Moring & E. Väliaverronen (toim.) *Media-analyysi: tekstistä tulkintaan*. Helsingin yliopiston Lahden tutkimus- ja koulutuskeskus. Tampere: Tammerpaino, 13-39.
- Wodak, R. 2011. Complex texts: Analysing, understanding, explaining and interpreting meanings. *Discourse Studies*, Vol. 13(5), 623-633.

Wood, L. & Kroger, R. 2000. *Doing Discourse Analysis: Methods for Studying Action in Talk and Text*. SAGE: London.

Wooffitt, R. 2005. *Conversation Analysis and Discourse Analysis*. SAGE: London.